

Endringsprosesser i norsk frivillighet: En kunnskapsoversikt

Rapport til Kultur- og kirkedepartementet
i forbindelse med kunnskapsoppsummering knyttet
til frivillighetsarbeid

Dag Wollebæk
Per Selle
Kristin Strømsnes

Endringsprosesser i norsk frivillighet: En kunnskapsoversikt

Rapport til Kultur- og kirkedepartementet i forbindelse med
kunnskapsoppsummering knyttet til frivillighetsarbeid.

Dag Wollebæk, Per Selle og Kristin Strømsnes

September 2008

STEIN ROKKAN SENTER FOR FLERFAGLIGE SAMFUNNSSTUDIER
Universitetsforskning i Bergen

© Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier (Rokkansenteret) 2008

Omslagsdesign og trykk: Master Trykk og Kopi A/S

Layout: Rokkansenteret

ISBN 978-82-8095-058-1

ISSN 1503-4844

Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier (Rokkansenteret) har en todelt publikasjonsserie, i tillegg til en særtrykkserie. Publikasjonsserien redigeres av et redaksjonsråd bestående av forskningsdirektør og forskningsledere. Redaksjonsrådet har ansvar for å vurdere og plassere publikasjonene som henholdsvis rapporter og notater.

I rapportserien trykkes ferdige vitenskapelige arbeider, for eksempel sluttrapporter fra forskningsprosjekter. Manuskriptene er vurdert av redaksjonsrådet eller en fagfelle oppnevnt av redaksjonsrådet.

Som notater trykkes arbeidsnotater, foredrag og seminarinnlegg. Manuskripter som trykkes som notater godkjennes av prosjektleder.

Som særtrykk utgis arbeider som allerede er publisert i vitenskapelige tidsskrift eller i bøker.

Innhold

Summary	iv
1. Innledning	v
2. Perspektiver på frivillig organisering	7
Organisasjonenes økonomiske funksjon	7
Organisasjonene i sivilsamfunnet	9
3. Frivillig organisering i Norge i komparativt perspektiv	17
Helhetsbildet	17
Omfang	18
Struktur	22
Type	25
Oppsummering	28
4. Endringsprosesser i samfunnet	31
Individualisering	31
Globalisering og teknologiske endringer	33
Oppsummering	35
5. Endringer i organisasjonssamfunnet	37
Omfang	37
Struktur	40
Type	44
6. Konklusjon	47
Noter	50
Referanser	52
Rapportserie Rokkansenteret	59

Summary

This report summarizes existing knowledge about the voluntary sector in Norway. It describes changes in society which influences the structure, functions and activity level of the voluntary sector. After discussing the most important theoretical perspectives on the value of voluntarism and voluntary organizations, it places the voluntary sector in Norway in comparative context both in time and space. It outlines the volume, structure and type of the voluntary sector in Norway compared with the situation in other European countries, and describes the most typical characteristics of the new organization society. The report shows that the voluntary sector in Norway has changed both when it comes to volume, structure and type. The sector is now increasingly aligned with the organizations societies found elsewhere in Europe. Furthermore, the organizational society in Norway has developed from being conflict-oriented and society-oriented to being consensus-oriented and member-oriented.

1. Innledning

Frivillig organisering er et voksende forskningsfelt, i Norge så vel som internasjonalt. I følge Matthies (2006:9) har vi i Norden vært vitne til «a research boom into the third sector» siden 1990-tallet. Det er heller ikke bare innenfor forskningen at interessen for frivillig sektor har økt. Også fra politisk hold ser vi en økende interesse for feltet. Samtidig skjer det viktige samfunnsendringer som har betydning for frivillig sektors oppbygning og virkemåte og for folks deltakelse og engasjement innenfor sektoren. I denne rapporten vil vi gi en oppsummering av eksisterende kunnskap om frivillig sektor i Norge med vekt på nettopp slike endringsprosesser.

Vi skal først diskutere de viktigste teoretiske perspektivene, både norske og internasjonale, på verdien av frivillighet og frivillig organisering (kapittel 2). Her skiller vi mellom de frivillige organisasjonenes økonomiske funksjon og deres rolle i sivilsamfunnet. Når det gjelder sistnevnte skisserer vi fire perspektiver med utgangspunkt i to helt sentrale dimensjoner: Konfliktorientering vs. konsensusorientering og samfunnsrettet vs. medlemsrettet.

I den empiriske delen av rapporten vil vi først gi et overblikk over det «typisk norske» gjennom en *sammenlikning i rom*. Det vil si at vi skal gi et øyeblikksbilde av frivillig sektor i Norge sammenliknet med situasjonen i andre europeiske land (kapittel 3). Vi skal her konsentrere oss om tre helt sentrale dimensjoner, nemlig frivillig sektors omfang, struktur og type. Hvor mange er det som engasjerer seg innenfor frivillig sektor? Hvordan er sektoren oppbygd? Og hvilken type organisasjoner dominerer? Vi skal se at frivillig sektor i Norge har endret seg på alle disse punktene de siste par tiårene, og at utviklingen går i retning av økt konvergens, hvor det norske organisasjonssamfunnet i større grad begynner å ligne på organisasjonssamfunn slik vi finner det i resten av den vestlige verden.

Videre skal vi beskrive allmenne endringsprosesser som påvirker vilkårene for deltakelse og organisasjonsdrift (kapittel 4), før vi gir et overblikk over endringene på organisasjons- og individnivå i Norge gjennom en *sammenlikning i tid* (kapittel 5). Her spør vi hva som er de typiske kjennetegnene ved det nye organisasjonssamfunnet, og hvilke drivkrefter som står bak utviklingen. Vi skal se hvordan organisasjonssamfunnet i Norge har utviklet seg fra å være konfliktorientert og samfunnsrettet til å bli konsensusorientert og medlemsrettet. De viktigste konklusjonene i rapporten blir oppsummert i kapittel 6.

2. Perspektiver på frivillig organisering

Hva er frivillighet godt for? Wollebæk, Selle og Lorentzen (2000) peker på tre hovedfunksjoner av frivillig innsats: Økonomi, sosial integrasjon og demokrati. Dette er de mest sentrale forventningene organisasjoner møtes med, fra politikere, fagfolk og allmennheten. Det er den samlede verdien av disse tre funksjonene som gjør at frivillige organisasjoner blir regnet som kjerneinstitusjoner i det norske samfunn.

Den økonomiske funksjonen er nært knyttet til organisasjonslivets funksjon i *velferdssamfunnet*, sosial integrasjon og demokrati omhandler primært hvilken rolle de fyller i *sivilsamfunnet*.

Sivilsamfunnsfunksjonene vil oppfattes ulikt ut fra *hva slags* sivilsamfunn man ser for seg. Noen anser sivilsamfunnet som en sfære der konfliktuerende meninger og verdier brytes mot hverandre, andre ser det som en arena for harmoni og samarbeid. Noen ser sivilsamfunnet og dets organisasjoner som muligheter for den enkelte til å leve ut sine interesser og fremme sine krav, mens andre mener sivilsamfunnets institusjoner må gå ut over den snevre egeninteressen. Nedenfor presenterer vi derfor en typologi over ulike typer av sivilsamfunn, og vi skal senere se hvordan tyngdepunktet i det norske organisasjonssamfunnet har beveget seg i dette skjemaet (kapittel 5).

Organisasjonenes økonomiske funksjon

Å betrakte de frivillige organisasjonene fra en økonomisk synsvinkel innebærer dels å rette søkelyset mot deres produksjon av tjenester og deres økonomiske relasjoner, i første rekke til staten. Dels innebærer det å undersøke nærmere hva den enkelte yter av penger og frivillig innsats som kommer organisasjonslivet til gode.

«Nonprofit» er et stort forskningsfelt internasjonalt, ikke minst i USA hvor frivillig sektor er preget av store stiftelser og non-profit konsern, og hvor dette også er en egen skattekategori. I Norge har det vært mindre oppmerksomhet omkring de frivillige organisasjonenes egenskaper som fortjenestefrie aktører, og det økonomiske utbyttet av frivillig sektor blitt gitt langt mindre oppmerksomhet enn verdien organisasjonene har i forhold til integrasjon og demokrati.

Hva er den økonomiske verdien av frivilligheten? I følge den siste oppdateringen av den internasjonale Johns Hopkins-studien (tall fra 2004), kan omfanget av det frivillige arbeidet i den fortjenestefrie sektoren i Norge omregnes til 113,000 årsverk (St. meld. nr. 39, 2006–2007). Dette er omtrent det samme som syv år tidligere. 59 prosent av den voksne befolkningen utfører slikt arbeid i løpet av et år. Videre gir halvparten av norske husholdninger gaver til frivillige organisasjoner (Wollebæk, Selle og Lorentzen 2000). Mange organisasjoner mottar store inntekter fra enkeltpersoner i form av donasjoner, testamentariske gaver, loddkjøp, salg av varer og tjenester o.l.

Johns Hopkins-studien viste at donasjoner utgjorde en like stor del av inntektene til frivillig sektor i Norge som i de syv EU-landene som på det tidspunktet var inkludert i forskningsprosjektet.

Norske frivillige organisasjoner mottar omfattende offentlig støtte. Men forskningslitteraturen har ikke sannsynliggjort at offentlige støtteordninger fortrenger private donasjoner (Brooks 1999, Duncan 1999, Rose-Ackerman 1996). Pengegaver har også en egenverdi for den som gir. Dette kan være en følelse som i faglitteraturen kalles varm glød (*warm glow*) (Andreoni 1989, Harbaugh 1998), det kan være identifikasjon med enkeltstakeholder, eller en følelse av moralsk forpliktelse rotfestet i religiøse eller andre verdier. Pengegaver kan også være en måte å uttrykke støtte til politiske eller ideologiske formål. Frivillige organisasjoner har dermed fordeler av økonomiske bidrag som går ut over den konkrete pengesummen de mottar. Det handler også om å bygge lojalitet, identifikasjon og tilslutning til en organisasjon og et formål, som er viktig både for integrasjons- og demokratirollen til foreningene.

Hopkins-studien viser at andelen av inntektene til frivillige organisasjoner som kommer fra offentlig sektor er overraskende lav i Norge, og faktisk på et betydelig lavere nivå enn i EU-landene. Mens 55 prosent av inntektene i de syv EU-medlemslandene kom fra offentlig støtte, utgjorde denne andelen bare 35 prosent i Norge (Sivesind, Lorentzen, Selle og Wollebæk 2002). En viktig forklaring på dette er at innslaget av velferdstilbud drevet av frivillige organisasjoner, som i de fleste land er svært kostnadskrevende og tungt statsfinansiert, utgjør en komparativt sett liten del av frivillig sektor i Norge.

Der staten bidrar med støtte, knyttes det i varierende grad betingelser til overføringene. I noen tilfeller, som ved støtten til barne- og ungdomsorganisasjonene, dreier det seg om relativt frie midler som organisasjonene kan benytte som de selv vil. Andre bevilgninger, som fra Utenriksdepartementet, er øremerkede bistandsmidler der organisasjonene fungerer i rollen som kontraktør for det offentlige (St. meld 27, 1996–97).

Klare vilkår er også knyttet til midlene som går til organisasjonseide institusjoner i helse- og sosialsektoren. Offentlig utbygging av slike tjenester var tidlig en prioritert oppgave for statlige myndigheter. På dette feltet fungerte mange organisasjoner som bærere av enkeltgruppers interesser, uten at deres verdigrunnlag nødvendigvis kom til uttrykk i særegne driftsformer. Organisasjonene synliggjorde nye behov og satte i gang tiltak for å løse problemer. Etter hvert ble de fleste frivillige tilbudene bygget inn i det offentlige velferdsapparatet. I andre tilfeller ønsket organisasjonene å utvikle velferdstiltak basert på eget verdigrunnlag, med støtte fra det offentlige, men likevel med en relativt stor grad av autonomi. Dette var tilfellet for mange av de kirkelige velferdsaktivitetene og arbeidet i for eksempel Norges Blindeforbund.

I 1980-årene ble mange offentlige tilbud delvis desentralisert. Institusjoner for psykisk utviklingshemmede, psykiatriske pasienter og eldre ble gradvis bygget ned. Ønsket om å reintegrere disse gruppene i lokalsamfunnet og i naturlige sosiale nettverk førte til at myndighetene fikk fornyet interesse for frivillige velferdsaktiviteter. I Langtidsprogrammet for perioden 1982 til 1985 nevnes for første gang frivillig organi-

sert velferd eksplisitt som et viktig supplement til den offentlige velferden (Kuhnle og Selle 1992, St. meld. nr. 79, 1980–81). Begrepet «velferdsstat» ble erstattet av «velferds-samfunn» – der staten fremdeles skulle ha hovedansvar for velferdsproduksjon, men der lokalsamfunn og frivillige organisasjoners bidrag ble langt sterkere betont enn tidligere (Kuhnle og Selle 1992, St. meld. nr. 83, 1984–85).

I siste del av 1990-årene fikk også det nyliberale perspektivet på organisasjonene som *fortjenestefrie velferdsprodusenter* gjennomslag, både i politisk tenkning og i praktisk politikk. I St. meld. nr. 27 (1996–97) innføres fortjenestefri velferdsproduksjon som egen kategori. Dette reflekterer en økende tendens til at man i norske kommuner ønsker å regulere forholdet til frivillige og kommersielle velferdsprodusenter gjennom anbudskonkurranser, der først og fremst pris og kvalitet skal avgjøre hvilken aktør som skal få produsere den aktuelle velferdstjenesten. Resultatet av dette er at skillet mellom frivillig og markedsbasert tjenesteyting blir tonet ned. Den økte betoningen av de økonomiske aspektene ved den frivillige velferdsproduksjonen samsvarer i noen grad med den angloamerikanske forståelsen av frivillig virke som «nonprofit», nemlig økonomisk virke med kjennetegn forskjellige fra stat og marked.

Organisasjonene i sivilsamfunnet

Interessen for frivillige organisasjoner som økonomiske aktører har økt betraktelig de siste tyve årene. Likevel er det sivilsamfunnsperspektivet som har stått sterkest i norsk offentlighet. Dette er en sammensatt debatt som er preget av mye uklar bruk av begreper – to betraktere som analyserer det samme sivilsamfunnet vil kunne konkludere med at det er vitalt og voksende eller at det er på sotteseng, fordi de har ulik forståelse av begrepet. Hvorvidt man ser fornyelse eller forfall i det man ser rundt seg avhenger av teoretisk og politisk ståsted.

En av dem som har argumentert sterkest for at man heller bør snakke om ulike *typer* av sivilsamfunn, framfor sterke eller svake sivilsamfunn, er Michael Edwards. Han viser til at begrepet kan (mis)brukes retorisk og politisk (2004:2):

«Som en ny rapport fra det Washington-baserte Institutt for Utenrikspolitiske Analyser formulerer det, 'USA bør vektlegge utviklingen av sivilsamfunnet for å sikre regional stabilitet i sentral-Asia' – og glemmer, selvsagt, at borgergrupper har vært en hovedårsak til ustabilitet i samtlige samfunn siden Faraoen».

Hvorvidt sivilsamfunnet skaper demokratisk stabilitet er selvsagt avhengig av *hva slags* sivilsamfunn og *hva slags* demokrati vi snakker om. Et annet eksempel er når det internasjonale Johns Hopkins-prosjektet kartlegger omfanget av økonomisk virksomhet i «nonprofit sektor» og omtaler veksten i denne sektoren som framveksten av et «globalt sivilsamfunn» og en «foreningsrevolusjon» (Salamon, Anheier, List, Toepler og Sokolowski 1999).¹ Her benytter man mål på organisasjonslivets økonomiske funksjoner, og overfører effekten av disse til demokratisfæren. Det er et langt sprang, all den tid de tyngste bidragene på økonomisiden i fortjenestefri sektor består av profesjonelt

drevne velferdsinstitusjoner som på mange måter skiller seg lite fra tilsvarende institusjoner i offentlig sektor eller fortjenestebaserte institusjoner. I den norske debatten har det også vært en tendens til å ta enkeltaspekter ved noen typer av organisasjoner og generalisere til effekter av organisasjonslivet som helhet. Det har vært en omfattende retorikk i Norge rundt organisasjoner som vern mot kommersialisering og demokrati, og som i liten grad er empirisk basert (Selle 1998, Wollebæk og Selle 2002a).

Grovt sett tar sivilsamfunnsperspektivet to retninger. En retning legger vekt på organisasjonslivets betydning for å sikre fellesskap, tilhørighet og sosial integrasjon, en annen er mer opptatt av de frivillige organisasjonenes rolle som demokratiske institusjoner. Avhengig av forståelsen her kan disse retningene både overlappe og være i konflikt med hverandre.

Integrasjonsperspektivet har vært et av de bærende perspektivene i både historiske og nåtidige analyser av det norske organisasjonssamfunnet (se Onarheim og Selle 1993). At organisasjonene har som oppgave å motvirke marginalisering og sosial isolasjon, står også svært sentralt i politiske dokumenter om de frivillige organisasjonene. I den nye Frivillighetsmeldingen heter det blant annet at: «I en tid med stadig økende privat velstand og individualisme har vi også behov for sosial tilhørighet gjennom deltakelse i ulike fellesskap» (St. meld. nr. 39, 2006–2007:12). De frivillige organisasjonene blir sett på som noe som tilbyr varighet, autenticitet og stabilitet mens alt rundt oss er i endring. Dette synet er del av en lang sosiologisk tradisjon som strekker seg tilbake til Tönnies distinksjon mellom *Gemeinschaft* og *Gesellschaft* (Tönnies 1988), og som i dag blir videreført av den noe nostalgiske kommunitarismebevegelsen (Etzioni m.fl. 1993) og i deler av litteraturen om sosial kapital (Putnam 2000).

Demokratiperspektivet har to viktige aspekter. Vi kan skille mellom organisasjonenes eksterne og interne rolle i demokratiet (Selle og Strømsnes 1997, Strømsnes 2001). Den *eksterne* rollen beskriver organisasjonene som formidlere mellom individ og politiske myndigheter, eller mellom *borger* og *styre* (Torpe 1998). Organisasjonene blir ofte beskrevet som kritiske korrektiv til stat og næringsliv, en alternativ kanal for påvirkning, en arena for offentlig debatt og en beskytter mot overgrep fra det offentlige side. Mange organisasjoner representerer også sine medlemmer gjennom korporative tilknytninger til staten, de har representanter i offentlige råd og utvalg, og er høringsinstanser i planlegging og lovgivning (Nordby, Lorentzen og Micheletti 1995). I korporative organer blir organisasjonene hørt og tillagt vekt fordi de representerer et stort antall medlemmer, eller fordi de besitter spesialkompetanse.

Den *interne* rollen beskriver forholdet mellom organisasjon og medlem. De frivillige organisasjonene vurderes gjerne mot interndemokratiske idealer; at de er organisert på en slik måte at politikken i betydelig grad avspeiler medlemmenes preferanser, og at deltakerne har mulighet til å ytre seg og bli hørt. Disse rettighetene formaliseres gjennom medlemskap i organisasjonen. Demokratisk organisering med basis i medlemskapet har blant annet blitt vektlagt ved tildeling av økonomisk støtte til frivillige organisasjoner (St. meld. nr. 27, 1996–97). Slike strukturer garanterer selvsagt ikke reell medlemsinnflytelse. Likevel er det et viktig kjennetegn ved tradisjonelle norske

frivillige organisasjoner at de aller fleste har hatt en formell demokratisk oppbygning med basis i lokale foreninger, som har sikret det enkelte medlem en rett til representasjon og ytring.

Innenfor integrasjons- og demokratiperspektivet finner vi ulik vektlegging av sivilsamfunnet som konsensus eller konflikt. Dette er det mest grunnleggende skillet i litteraturen om rollen til frivillige organisasjoner i sivilsamfunnet i dag. Det går mellom på den ene siden dem som ser de politiserte elementene i frivillig sektor som naturlige, nyttige og noe som bør stimuleres, og på den andre siden de som ser konflikt som noe truende og destruktivt (Edwards 2004). De som ser konflikt som en nødvendig del av sivilsamfunnet vil legge sterkest vekt på organisasjonslivets demokratiske funksjon, nærmere bestemt den eksterne delen av denne funksjonen. De som ser konsensus og harmoni som et ideal, vil legge sterkere vekt på organisasjonenes bidrag til den sosiale integrasjonen og de interne demokratieffektene av deltakelsen (for eksempel gjennom læring og sosialisering).

I et konfliktperspektiv er demokratiets helsetilstand helt avhengig av at frivillige organisasjoner involverer seg i politikk (Cohen og Arato 1992). Konfliktperspektivet legger størst vekt på organisasjonenes eksterne rolle som formidlere av interesser og som garantister for pluralisme og verdimangfold. I dette perspektivet blir konflikt på ett nivå en innebygd del av systemet; det er nettopp gjennom at interesser og verdier som står i motsetning til hverandre kan komme til uttrykk i samfunnet at integrasjon på systemnivå er mulig. Man kan være uenige om verdier og preferanser, men langt på vei enige om hvordan bindende vedtak skal fattes.

Konsensusperspektivet står for en sosial snarere enn politisk fortolkning av organisasjonenes rolle i sivilsamfunnet. Deres viktigste bidrag til samfunnet er å skape varig tilhørighet og mellommenneskelige bånd som er mest mulig frie for makt og dominans. Siden dette perspektivet er orientert mot lokal integrasjon, åpner det ikke på samme måte for at konflikt på ett nivå kan skape integrasjon på et annet. Disse forutsetningene gjør at konflikt mellom ulike interesser og verdiorienteringer ikke er ønskelige fordi de blir til hinder i å «gjøre godt» i det lokale. Det er dermed særlig den *interne* demokratiske rollen til organisasjonene som kommer i fokus; organisasjonene sosialiserer medlemmene til å bli gode samfunnsborgere.

Et annet skille, som går på tvers av grad av konflikt- og konsensusorientering, gjelder i hvilken grad det er legitimt, eller til og med ønskelig, at organisasjonene arbeider for medlemmenes interesser, eller om det er en forventning om at de skal arbeide for andre grupper eller formål for å være fullt ut legitime og verdifulle i et demokratiperspektiv. Dette vil avhenge av om samfunnssynet er *individentrert* eller *kollektivistisk*; om en ser systemet som noe som blir vedlikeholdt gjennom summen av individuelle preferanser, ressurser og handlinger, eller om man ser det slik at individuelle handlinger bare kan forstås og tillegges verdi i forbindelse med en mer overordnet helhet.

Organisasjoner er også i ulik grad individ- eller samfunnsorienterte. David Horton Smith (1993:53) skiller mellom det han kaller «member benefit» og «public benefit»-organisasjoner: Samfunnsrettede (*public benefit*) grupper er frivillige grupper hvis

hovedmål er å tjene og støtte ikke-medlemmer (offentligheten) snarere enn medlemmer. Medlemsrettede (*member benefit*) fortjenestefrie grupper er frivillige grupper hvis hovedmål er å tjene og støtte egne medlemmer snarere enn de som er på utsiden eller ikke-medlemmer. Smith nevner yrkesorganisasjoner, fagforeninger, politiske partier, foreldregrupper, selvhjelpsgrupper, speiderlag, sosiale klubber, veteran klubber, handelskammer og kameratklubber som eksempler på medlemsrettede organisasjoner. Her finner vi altså både organisasjoner som er konflikt- og endringsorienterte og konsensusorienterte grupper. Det finnes selvsagt i praksis problematiske grenseoverganger her som i all klassifisering, for eksempel er partier og fagforeninger knapt bare «member benefit», de kan også ha viktige «public benefit» funksjoner.

Det er altså snakk om to kryssende dimensjoner (konflikt vs. konsensus og individ- vs. samfunnsorientering), som i kombinasjon resulterer i fire perspektiver på sivilsamfunnet og fire idealtypiske organisasjonsformer (*Figur 1*). Visjonen om sivilsamfunnet innen store deler av sosial kapital-retningen (rute 1 i figuren) er et konfliktfritt og individorientert organisasjonssamfunn, der sosiale nettverk, tillit og sivilt engasjement dannes gjennom deltakelse i ikke-politiske aktiviteter. Pluralismen (rute 2) har i likhet med sosial kapital-retningen et individentsentrert samfunnssyn. Mens sosial kapital-retningen baserer seg på teorien om rasjonelle, individuelle valg, mangler det også en klar idé om kollektivet i pluralismen. Derimot er konflikt mellom ulike interesser selve poenget med frivillig organisering innen pluralismen, mens sosial kapital-perspektivet nedtoner konflikt. Flere ulike perspektiver i figurens rute 3 deler pluralismens syn på konflikt, men mener at konfliktene kan og bør omhandle bredere spørsmål enn snever egeninteresse. Dette gjelder blant annet litteraturen om sosiale bevegelser og folkebevegelser, og deliberativt demokrati-retningen. I disse perspektivene utgjør sivilsamfunnet en politisk sfære, naturlig nok preget av de motsetningene som finnes i ethvert samfunn, der ulike interesser og verdier brytes mot hverandre. Endelig deler kommunitarismen (rute 4) synet på at samfunnet er noe mer enn summen av individene som befolker det. Men her rettes fokus primært mot å bygge gode (lokal)samfunn, og samfunnssynet er derfor mer preget av harmoni enn konflikt.²

Figur 1: Fire perspektiver på frivillige organisasjoners rolle i sivilsamfunnet

	<i>Medlemsrettet</i>	<i>Samfunnsrettet</i>
<i>Konfliktorientert</i>	<p>(2) <i>Interesseorganisasjon</i></p> <p>Frivillig organisering som interessekamp (pluralisme, korporatisme)</p> <p>Eksempler: Fagforeninger, organisasjoner for syke og funksjonshemmede</p>	<p>(3) <i>Kritisk organisasjon</i></p> <p>Frivillig organisering som politisk sfære (folkebevegelsestradisjonen, sosiale bevegelser, deliberativt demokrati)</p> <p>Eksempler: Avholdsbevegelsen, miljøbevegelsen, politiske partier</p>
<i>Konsensusorientert</i>	<p>(1) <i>Serviceorganisasjon</i></p> <p>Frivillig organisering som sosial møteplass (sosial kapital)</p> <p>Eksempler: Sangkor, idrettslag, kooperativer</p>	<p>(4) <i>Kommunitær organisasjon</i></p> <p>Frivillig organisering som lokalt basert fellesskap (kommunitarismen)</p> <p>Eksempler: Bygdelag, Røde Kors, ungdomslag</p>

Nedenfor gir vi en presentasjon av disse fire viktige retningene i moderne demokratiteori. I neste kapittel vil vi vise hvordan samfunnsendringene har forskjøvet tyngdepunktet i organisasjonssamfunnet fra én type av sivilsamfunn til et nytt. Dette har konsekvenser for hvilke funksjoner det er rimelig å forvente at de frivillige organisasjonene skal fylle i dag og i fremtiden.

Frivillig organisering som sosial møteplass

Innenfor perspektivene som ser sivilsamfunnet som en konfliktfri og individorientert sfære (rute 1), er de frivillige organisasjonenes funksjon primært å være en arena for sosial samhandling. Denne sosiale aktiviteten er likevel ikke uten konsekvenser for demokratiet, tvert imot er den avgjørende for demokratiets helsetilstand. Foreninger er bærere og formidlere av det gode samfunn i kraft av deres evne til å skape verdier som styrker sivilsamfunnet og demokratiske holdninger og ferdigheter i befolkningen (Edwards, 2004). Demokrati er altså et biprodukt av verdiene som skapes gjennom foreningsaktivitet. På denne måten settes selve *aktiviteten* i sentrum, mens hva foreningene faktisk gjør er underordnet.

Organisasjonenes rolle som demokratisk sosialiseringssagent har stått svært sentralt i den norske debatten. Frivillige organisasjoner omtales gjerne som en «skole i demokrati», der deltakerne sosialiseres til pro-demokratiske verdier, får erfaring i å diskutere og bli enige, foruten å lære mer formelle sider ved organisasjonsdrift. Dette poenget framheves

særlig ofte når det gjelder barn og unge. Et eksempel er den siste offentlige utredningen om fritidsaktiviteter for ungdom (NOU 2006:13). Her er sosialisering av barn og unge inn i rollen som gode medborgere et bærende perspektiv, og framheves i større grad enn læring av konkrete ferdigheter. Medborgerrollen defineres svært vidt, og inkluderer alle typer dyder, fra å følge med i politikk til å resirkulere og ta med naboenes barn til fotballtrening.

Dette synet er nært beslektet med en raskt voksende tilnærming til frivillige organisasjoner, sivilsamfunn og politisk sosialisering, nemlig sosial kapital-retningen (Putnam 1993, 1995 og 2000). I dette perspektivet er de frivillige organisasjonenes viktigste bidrag til demokratiet nettopp å sosialisere deltakerne inn i verdier som tillit, gjensidighet og engasjement. Putnam ser demokrati som noe som blir skapt nedenfra og opp, gjennom sosialisering og etablering av nettverk som følge av lokal deltakelse. Sosial kapital skapes som et biprodukt av samhandling ansikt til ansikt. Denne samhandlingen finner i særlig grad sted i de frivillige organisasjonene. Organisasjonene har i følge Putnam flere egenskaper som gjør dem særlig skikket til slik sosialisering. De er sammensatt av sekundære (i motsetning til primære, familiære) og horisontale (dvs. maktnøytrale) sosiale nettverk som skaper samhandling ansikt til ansikt mellom mennesker som kanskje ellers ikke ville kommet i kontakt. Barrierene mot utenforstående er lave, og deltakerne er gjerne involvert i flere organisasjoner samtidig.

Et viktig poeng er at foreningene ikke trenger å ha konfliktorienterte, utadrettede formål eller politiske ambisjoner. Det kan faktisk være en fordel for demokratiet om de *ikke* har det. På overflaten er dette identisk med Almond og Verbas argument i klassikeren *The Civic Culture* (1963), nemlig at også medlemskap i apolitiske foreninger kan fremme politisk kompetanse. Men i praksis går Putnam et skritt videre, og gjør fritidsorganisering viktigere enn medlemskap i konfliktorienterte, politiske organisasjoner. Årsaken til dette er at upolitiske nettverk er mindre preget av makt og dominans (strukturene er «horisontale» snarere enn «vertikale»), medlemskapene er oftere aktive, og medfører dermed mer direkte samhandling, og de vil oftere krysse etablerte konfliktlinjer i samfunnet istedenfor å reprodusere dem. I *Making Democracy Work* bruker derfor Putnam bare utbredelsen av upolitiske foreninger som en indikator på sosial kapital, mens betydningen av for eksempel fagforeninger og politiske partier blir tonet ned (Putnam 1993). Det er altså organisasjonenes *indirekte* og *interne* demokratirolle som vektlegges, i større grad enn den direkte og eksterne (se ovenfor).

I demokratisammenheng er organisasjonssamfunnets viktigste rolle i dette perspektivet derfor å skape overlappende arenaer for aktivitet og sosiale møteplasser der man kan lære gjennom erfaring at andre er til å stole på, bygge sosiale nettverk og kompetanse og skape interesse for samfunnsspørsmål. Det er altså ressursene som blir skapt gjennom lokale, primært fritidsrettede aktiviteter som skal revitalisere det sivile samfunn. Vi karakteriserer denne typen organisasjoner som *serviceorganisasjoner* fordi de primært eksisterer for å tilby medlemmene en tjeneste (Wollebæk og Selle 2002a). Dette kan være alt fra hjelp til selvhjelp, til en barnehageplass, eller – i de fleste tilfeller – fritidsaktiviteter. I Putnams perspektiv vil en oppblomstring av slike organisasjoner styrke den

sosiale kapitalen i et samfunn. Som vi skal se i det neste kapitlet, er det nettopp denne typen organisasjoner som har vært i vekst i Norge i hele etterkrigstiden.

Frivillig organisering som interessekamp

Pluralismen (rute 2 i figuren) har i likhet med sosial kapital-retningen et individsentrert samfunnssyn. Men mens det i den foregående modellen ligger en underliggende skepsis til konflikt og hierarki, er organisasjonenes rolle innenfor den pluralistiske modellen nettopp å formidle individenes egeninteresse inn mot den politiske arena, gjerne også gjennom mer korporative ordninger og nært samarbeid mellom stat og organisasjons-samfunn.

Det er altså individets heller enn samfunnets behov som er utgangspunktet her. Innenfor en pluralistisk tilnærming vil idealsituasjonen være slik at interesseorganisasjoner kontinuerlig konkurrerer med hverandre, at disse representerer reelle interesser og verdier, og at alle har samme mulighet til å påvirke politiske beslutninger. Forutsetningen for at et slikt system skal fungere noenlunde demokratisk, er at systemet er åpent, det vil si at det er lett å organisere interessene sine, og at makten ikke er sentralisert. Samtidig vil krysspress som oppstår på grunn av overlappende organisasjonsmedlemskap bidra til å moderere synspunkter og motvirke fraksjonalisme (Dahl 1961, Rokkan 1967).

I pluralismen legger en ikke bare vekt på den eksterne demokratiske rollen til organisasjonene, men forutsetter også at interesseorganisasjonene må fungere demokratisk internt for å være representative for medlemmenes interesser og beholde stor grad av autonomi i forhold til andre sentrale institusjoner, så som staten. Her står de i motsetning til den korporatistiske retningen, som i større grad åpner for at organisasjoner med sentralisert lederskap og passive medlemmer likevel kan representere medlemmenes interesser på en tilfredsstillende måte, og der en i mindre grad er opptatt av organisasjonsautonomi (Schmitter 1974). Til tross for disse viktige forskjellene, peker altså både pluralismen og korporativismen mot interesseorganisasjonen som den idealtypiske organisasjonsformen i et demokrati.

For pluralismen (og korporativismen) er det den rollen de frivillige organisasjonene spiller som mellomliggende strukturer mellom borgerne og det offentlige som utgjør kjernefunksjonen deres i demokratiet. Spesielt vektlegges organisasjoner som fungerer effektivt når det gjelder å formidle borgernes interesser til det offentlige. Ulike interesseorganisasjoner, som fagforeninger eller organisasjoner for syke og funksjonshemmede, blir derfor spesielt viktige innenfor dette perspektivet.

Frivillig organisering som politisk sfære

Det er flere perspektiver som deler pluralismens syn på konflikt, men som mener at dette kan og bør omhandle bredere spørsmål enn snever egeninteresse (men i praksis vil selvsagt grensene mellom egeninteresse og samfunnsinteresse være problematisk og flytende i mange sammenhenger). Dette gjelder blant annet litteraturen om sosiale bevegelser og folkebevegelser (Della Porta og Diani 1998, Skocpol 2003), og delibera-

tivt demokrati-retningen (Cohen og Arato 1992) der sivilsamfunnet blir sett som en arena for argumentasjon og deliberasjon. I alle disse variantene av sivilsamfunn som politisk sfære blir konflikt sett på som en integrert del av sivilsamfunnet. Sivilsamfunnet utgjør i seg selv en politisk sfære, preget av de motsetningene som finnes i ethvert samfunn, og hvor ulike interesser og verdier brytes mot hverandre (rute 3 i figuren).

Innenfor dette perspektivet vektlegges kritiske organisasjoner, det vil si organisasjoner som forsøker å påvirke – endre og/eller bevare – samfunnet rundt seg. Eksempler finner vi innenfor folkebevegelsestradisjonen, i ulike sosiale bevegelser (for eksempel avholdsbevegelsen), i politiske partier eller i de nye sosiale bevegelsene (for eksempel miljøbevegelsen).

Frivillig organisering som lokalt basert fellesskap

Også innenfor kommunitarismen (rute 4 i figuren) verdsetter en kollektivet over individet. Men her rettes fokus primært mot å bygge gode lokalsamfunn, og samfunnsynet er derfor mer preget av harmoni enn konflikt (Bellah, Madsen og Sullivan 1985, Etzioni 1988). Fokuset rettes mot det ansvaret lokale foreninger har i forhold til å bygge gode lokalsamfunn, løse sosiale problemer og bidra til en følelse av tilhørighet for den enkelte.

Organisasjoner som ikke bare arbeider for interessene til medlemmene, men også tar ansvar for samfunnets beste, er nødvendig for å nå disse målene. De virkelig verdifulle organisasjonene er derfor lokale initiativ som gir løsninger på sosiale problemer og oppløsningstendenser, og som fostrer ansvarsfølelse blant dem som deltar.

Organisert egeninteresse har liten plass i dette perspektivet. Det er i stedet styrken til lokale, identitetsskapende og samfunnsrettede foreninger som er mest avgjørende for sivilsamfunnets helsetilstand. Vi har valgt å kalle denne typen konsensusorienterte og samfunnsrettede organisasjoner for kommunitære. De mest klassiske eksemplene er nabolags- og lokalsamfunnsorganisasjoner. I tillegg kan mange humanitære organisasjoner ha en sterk lokalorientering, slik at de langt på vei faller inn under denne kategorien.

3. Frivillig organisering i Norge i komparativt perspektiv

Hva forteller forskningen oss om i hvilken grad frivillig sektor oppfyller funksjonene spesifisert ovenfor? Hvordan skiller det norske organisasjonssamfunnet seg fra det vi finner i andre land? Har det skjedd en endring over tid? I dette kapitlet presenterer vi først forskning som sammenlikner det norske organisasjonssamfunnet med det vi finner i andre land. Vi skal se at hovedbildet er et svært vitalt, og temmelig annerledes organisasjonssamfunn, nesten uansett hvilke mål man bruker. Dette er imidlertid bare et statisk øyeblikksbilde. Fokuserer vi på endringer over tid, slik vi gjør i kapittel 5, blir det klart at frivillig sektor er i kontinuerlig endring. Siden folkebevegelsenes gjennombrudd på andre halvdel av 1800-tallet og frem til i dag, har organisasjonssamfunnets rolle i sivilsamfunnet og demokratiet endret seg dramatisk. Videre utsettes frivillig organisering i globaliseringens tidsalder i stor grad for de samme brede ideologiske strømningene, uansett hvilke land man befinner seg i. Derfor peker de siste par tiårenes endringer i Norge, med hensyn til omfang, type og struktur, i retning av økende *konvergens*: Det norske organisasjonssamfunnet er i ferd med å bli mer likt det vi finner i resten av Europa.

Helhetsbildet

De senere årene har en rekke prosjekter skaffet til veie data som muliggjør sammenlikning av frivillig sektor i Norge med det vi finner i andre land. De viktigste datakildene er:

The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project (CNP). Norge deltar i dette store internasjonale prosjektet, som ledes fra Johns Hopkins-universitetet i Baltimore, USA. CNP tar sikte på å kartlegge den økonomiske verdien av frivillig sektor i flere titalls land, både i den vestlige verden og i u-land. Dette var dermed det første forskningsprosjektet i Norge som tok frivillig sektors økonomiske funksjon (se ovenfor) på alvor. Både betalt og ubetalt arbeid ble kartlagt. Den første datainnsamlingen i Norge fant sted mellom 1997 og 1999 (Sivesind, Lorentzen, Selle og Wollebæk 2002, Sivesind, Lorentzen, Selle og Wollebæk 2004). Dataene ble senere oppdatert i 2004 (Sivesind 2007).

Hordalandsundersøkelsen. Det ble gjennomført en totalregistrering av alt foreningsliv i Hordaland i 1980, 1988/89 og 1998/99 (Selle og Øymyr 1995a, Wollebæk og Selle 2002a). Den siste registreringen ble gjort som del av CNP. Dette er den eneste undersøkelsen i verden hvor man kan følge enkeltforeninger på lokalnivået over en så lang tidsperiode. Liknende kartlegginger har nå blitt gjennomført i flere europeiske

regioner og byer (Maloney og Rossteutscher 2007b). Dermed har vi for første gang mulighet til å sammenlikne det lokale organisasjonssamfunnet i Norge per i dag med det vi finner andre steder i Europa (Wollebæk og Selle forthcoming).

Internasjonale spørreundersøkelser. Det finnes mange tverrnasjonale spørreundersøkelser som inkluderer spørsmål om medlemskap og deltakelse i frivillige organisasjoner, og som dermed gjør det mulig å sammenlikne omfang og type frivillig innsats i Norge og andre land. De mest detaljerte og omfattende nyere spørreundersøkelsene med hensyn til organisasjonsdeltakelse er «Citizen, Involvement, Democracy»-surveyen og European Social Survey. Disse dataene har også blitt brukt av norske forskere til komparative studier (Wollebæk og Selle 2007, Wollebæk og Strømsnes 2008).

Nedenfor presenterer vi noen av hovedfunnene fra disse og andre prosjekter som plasserer Norges frivillige sektor i et komparativt perspektiv. Vi fokuserer på tre hoveddimensjoner i denne sammenlikningen: Organisasjonslivets omfang, dets struktur og type. Som vi skal se, skiller Norge seg ut på alle disse tre dimensjonene.

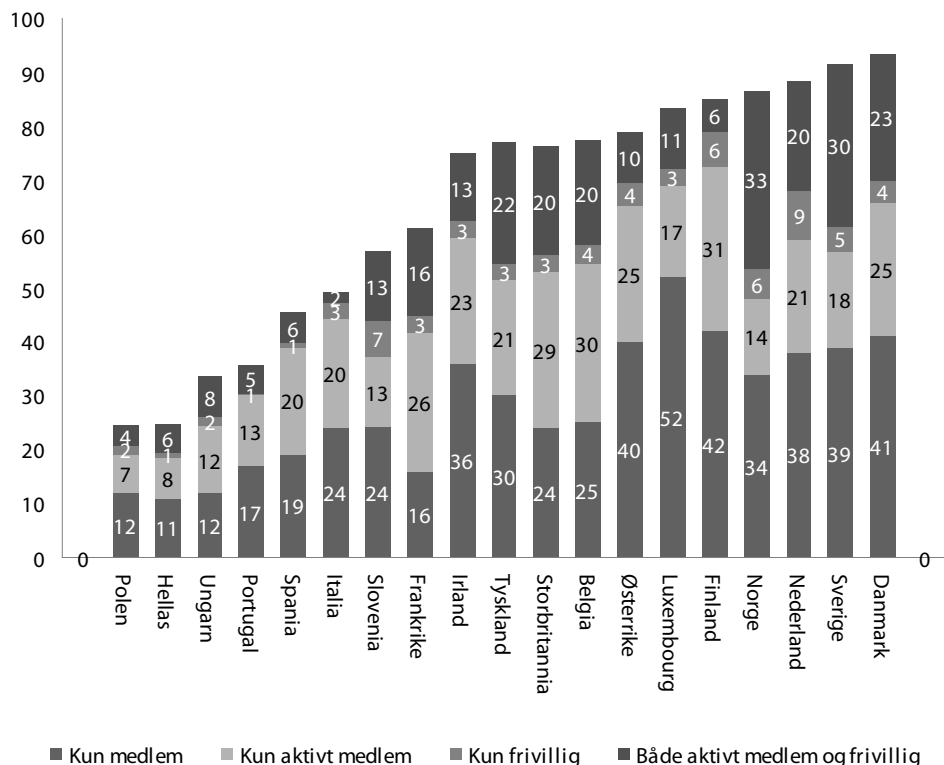
Omfang

Den frivillige innsatsen i Norge er svært omfattende, og dette har blitt bekreftet av en rekke kryssnasjonale undersøkelser (Curtis, Baer og Grabb 2001, Schofer og Fourcade-Gourinchas 2001, Wollebæk, Selle og Lorentzen 2000). Figur 2, som er basert på data fra European Social Survey (2002), bekrefter dette funnet. Vi finner den høyeste deltakelsen, enten vi måler det i formelt medlemskap, aktivt medlemskap eller frivillig arbeid, i de nordiske landene, ved siden av Nederland. Kontinental-Europa og Vest-Europa følger deretter, mens vi finner den minst omfattende deltakelsen i Øst- og Syd-Europa.³ Det er altså en nord-sør så vel som øst-vest-dimensjon i dataene: Landene i nord og vest har jevnt over høyere deltakelsesnivå enn landene i sør og øst.

Det er altså landene som i følge Janoski (1998) utgjør den «sosialdemokratiske modellen» – Norden og Nederland – som kan vise til det høyeste nivået for deltakelse. Dette bekrefter Baers (2007:115) observasjon på bakgrunn av en rekke kryssnasjonale spørreundersøkelser: « (...) den eneste 'regimetypen' som konsekvent rangeres høyest når det gjelder deltakelse er den sosialdemokratiske typen, en kategori bestående av Sverige, Norge, Finland, Island, Danmark og Nederland».⁴

Dette kommer kanskje ikke overraskende på lesere i de nevnte landene (om vi ser bort fra de nykonservative), men i den internasjonale litteraturen var det lenge en forestilling om at omfattende frivillig deltakelse og en stor og aktiv stat var uforenlig – såkalt «crowding out»-teori. Det dominerende perspektivet i angloamerikansk frivillighetsforskning på 1980- og 1990-tallet var at en omfattende velferdsstat hadde en ødeleggende effekt på sivilsamfunnet og individet. Angrepene kom både fra venstre og høyre, selv om det ikke alltid var like lett å skille mellom argumentene til de to leirene. De var begge bekymret for hvordan velferdsstaten koloniserte «livsverdenen», gjorde aktive borgere til passive klienter og svekket sivile strukturer som familien, religiøst baserte fellesskap og nabofellesskap (Berger og Neuhaus 1996, Etzioni 1995,; Habermas

1989 Wolfe 1989).⁵ Nykonservative framhevet videre en stor stat som en trussel mot frihet og som ødeleggende for privat initiativ (Fukuyama 1995). I Norge har liknende argumenter blitt framført av Lorentzen (2004), som hevder at arbeiderbevegelsen først erobret statsapparatet for deretter å kolonisere og ødelegge sivile strukturer. Problemet med dette argumentet er, som vi skal se, at Norge på alle målinger ligger på topp når det gjelder frivillighetens omfang og intensitet.

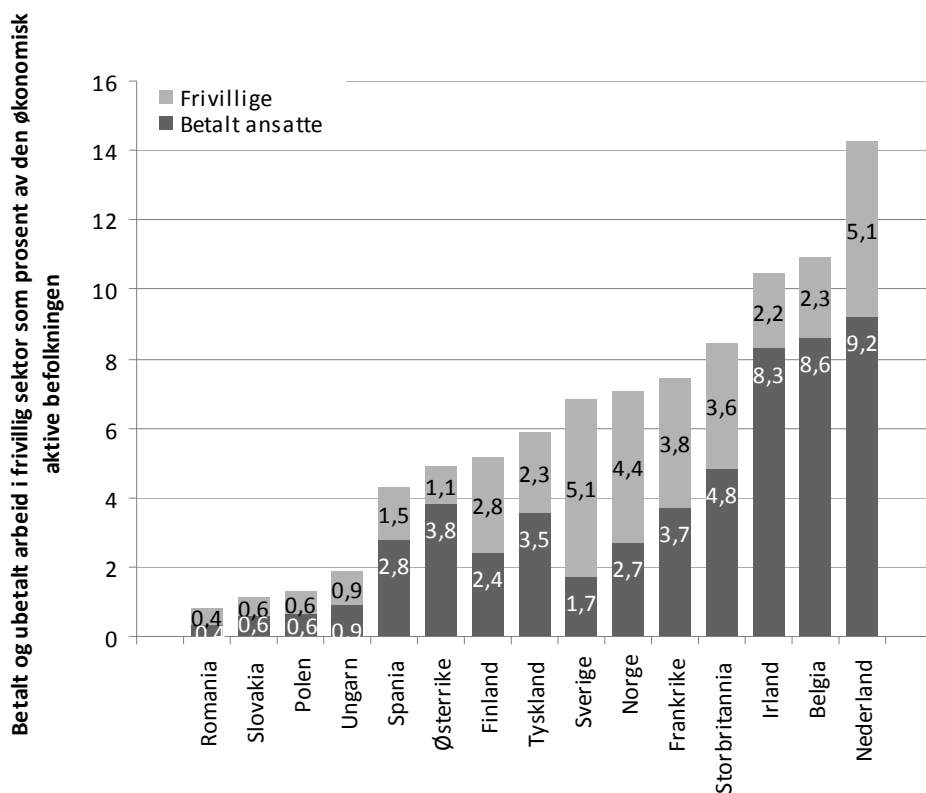

Figur 2: Organisasjonsdeltakelse i europeiske land. Kilde: *European Social Survey (2002), vår analyse.*

Det er på den annen side også usikkert om det motsatte argumentet er korrekt – at grunnlaget for en omfattende deltakelse er «crowding in» som følge av et sterkt sosialdemokrati etter 1935. De mest typiske trekkene ved den nordiske frivillige sektoren var på plass før sosialdemokratiets gjennombrudd (Wollebæk og Selle). Det er likevel liten tvil om at «crowding in» er nærmere sannheten enn «crowding out» når vi snakker om individuell organisasjonsdeltakelse. Forskning har for eksempel entydig vist at sosial likhet er positivt forbundet med sosial kapital – som er grunnforutsetningen for kollektiv samhandling med fremmede og dermed for et levende organisasjonssamfunn (Knack og Keefer 1997, Rothstein 2002, Uslaner 2003, van Oorschot og Arts 2005, Wollebæk og Selle 2007). «Crowding out»-teorien i sin mest grunnleggende form – at en sterk og

aktiv stat med omfattende velferdsordninger nødvendigvis svekker sivile strukturer – er falsifisert. Det betyr selvsagt ikke at en aktiv stat ikke innvirker på den type og den form frivilligheten tar.

I European Social Survey, som figuren ovenfor baserer seg på, blir respondentene også bedt om å indikere hvorvidt de har deltatt og/eller arbeidet frivillig for et bredt spektrum av frivillige organisasjoner. Dette avslører et annet interessant trekk som er felles for de nordiske landene, og særlig utpreget i Norge, nemlig at en komparativt sett høy andel av respondentene sier at de *både* er frivillige og aktive medlemmer. Andelen som er kun frivillige er derimot ikke spesielt mye høyere enn det vi finner på kontinentet. Dette understreker en sterk vektlegging av gjensidighet i de nordiske organisasjonssamfunnene. De samme menneskene er ofte både på giver- og mottaker-siden av frivillig innsats, men gjerne på ulike samfunnsområder.

Figur 3: Frivillig sektors størrelse. Betalt og ubetalt arbeid som prosent av den økonomisk aktive befolkningen. Kilde: *The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project* (Salamon, Anheier, List, Toepler og Sokolowski 1999, Sivesind, Lorentzen, Selle og Wollebæk 2002).

Den høye andelen av befolkningen som deltar i frivillig arbeid gjenspeiler også en lavere profesjonaliseringsgrad i de nordiske frivillige sektorene. Data fra Johns Hopkins-

prosjektet (CNP) gir oss anledning til å sammenlikne størrelsen på frivillig sektor med og uten betalte ansatte. Beregningen er basert på forutsetningen om at alt frivillig arbeid har en økonomisk verdi. Figur 3 viser at blant 15 europeiske land er det bare ett (Nederland) som har både omfattende betalt og ubetalt arbeid i den frivillige sektoren. Målt i betalte årsverk er de norske og svenske sektorene relativt små. Men dersom man tar hensyn til det omfattende frivillige arbeidet, er størrelsene på disse sektorene på ingen måte under gjennomsnittet. Frivillig sektor fyller altså en viktig økonomisk funksjon, selv i land med omfattende statlige velferdsordninger.

I det kommunitære, og også i det nykonservative, perspektivet er det særlig lokale fellesskap som utarmes av en overaktiv stat. Et siste, nødvendige mål på omfanget av det organiserte sivilsamfunnet er derfor organisasjonstettheten på lokalnivået. Styrken på det lokale organisasjonssamfunnet i Norge har vært kartlagt tre ganger (1980, 1990 og 2000) gjennom registreringer av alle foreninger i Hordaland (Wollebæk og Selle 2002a). I tillegg ble foreningslivet i Finnmark og Buskerud registrert i 1990 (Selle og Øymyr 1995). Inntil nylig fantes det svært få liknende prosjekter i andre land, og litteratur om lokalt organisasjonsliv var derfor ofte basert på gjetninger og ideologisk baserte forventninger. I en nylig redigert bok presenterer imidlertid Maloney og Rossteutscher (2007b) nye, komparative organisasjonsdata fra mange ulike europeiske områder. Dataene ble samlet inn som en del av CID-prosjektet (Citizenship, Involvement, Democracy). En organisasjonskartlegging tilsvarende den norske ble også gjennomført i Danmark som en del av CNP (Ibsen 2006). Disse nye datakildene muliggjør for første gang en direkte sammenlikning av utbredelsen av lokale frivillige organisasjoner i Norge og i andre europeiske land (Tabell 1).

Tabell 1 viser at Bergen har en organisasjonstetthet høyere enn både den danske byen Odense og de andre byene som var del av CID-prosjektet. Videre har de 28 landkommunene i Hordaland som var del av prosjektet en mye høyere organisasjonstetthet enn noen av de sveitsiske, tyske, spanske eller danske småbyene eller rurale strøkene som ble undersøkt. I stor grad gjenfinner vi det samme øst–vest og nord–sør-mønsteret som dataene om individuell deltakelse også viste – det er flest foreninger per innbygger i nord og i vest, og færrest i sør og i øst. Disse skillelinjene samsvarer også i stor grad med det mer overordnede mønsteret i europeisk stats- og nasjonsbygging (Rokkan 1987).

I sum er altså volumet av frivillig organisering i Norge, så vel som i de andre nordiske landene, svært høyt. Dette gjelder uansett hvilke mål man benytter, med unntak av antall betalte årsverk. Likevel utgjør den betalte og ubetalte innsatsen samlet et betydelig økonomisk bidrag. Utbredelsen av lokalt foreningsliv og aktiv deltakelse viser også at frivillige organisasjoner er en større og viktigere del av sivilsamfunnet hos oss enn i de fleste andre land.

Tabell 1: *Organisasjonstetthet på lokalnivået i Norge og i europeiske regioner*

	Befolkning (1,000)	Organisasjonstetthet (organisasjoner per 1,000 innbyggere)
Byer		
Bergen	229	15.9
Mannheim (Tyskland (V))	320	15.6**
Aalborg (Danmark)	162	12.6
Enschede (Nederland)	150	11.0
Bern (Sveits)	123	9.7
Odense (Danmark)**	186.0	9.5
Aberdeen (Skottland)	213	8.9
Lausanne (Sveits)	125.0	7.4
Sabadell (Spania)	185	6.1
Chemnitz (Tyskland (Ø))	257.0	5.4
Småbyer og spredtbygde strøk		
Landkommunene i Hordaland (Norge)	6.3*	27.9
Vaihingen/Enz (Tyskland (V))	27.7	15.8
Landkommuner i Fyn (Danmark)**	9.3*	13.7
Althütte (Tyskland (V))	4.0	12.1
Limbach-Oberfr. (Tyskland (Ø))	27.6	11.2
Bobritzsch (Tyskland (Ø))	4.9	10.8
Bollingen (Sveits)	6.3	9.5
Caldes de Montbui (Spania)	12.9	8.2
Yverdon-les-bains (Sveits)	24.0	8.1
Thun (Sveits)	40.2	5.7
Crissier (Sveits)	6.1	4.6

Kilder: Prosjektet Organisasjonane i Hordaland (Wollebæk og Selle 2002a), CID-prosjektet (Baglioni, Denters, Morales og Vetter 2007, Maloney og Rossteutscher 2007a). * Gjennomsnitt for de registrerte kommunene (Hordaland: 28 kommuner, min. 0.35, max. 19.7. Danmark: 31 kommuner, min. 3.3, max. 43.0). **Beregnet fra tabell 3.1. i Ibsen (2006)

Struktur

Helt siden de første frivillige organisasjonene ble stiftet i Norge har et dominerende, ja definerende, trekk vært at aktiviteten samtidig er lokal, regional og nasjonal (selv om mange startet med regional og lokal basis). De lokale foreningene, som vanligvis var organisert rundt en bygd eller grend, var oftest institusjonelt koblet til det nasjonale nivået gjennom medlemskap i nasjonale hovedorganisasjoner, og ofte med et regionalt nivå mellom.

Denne strukturen gjorde det mulig å løfte diskusjoner og avgjørelser fra det lokale nivået til høyere beslutningsnivå. Dette gjorde lokallagene til pilarer i organisasjonenes indre demokrati. Folkebevegelsene fra siste halvdel av 1800-tallet så vel som organisasjonene som ble dannet i den første delen av 1900-tallet hadde som formål å påvirke offentlig politikk. Nesten uten unntak imiterte de derfor de administrative nivåene i

det politiske systemet og valgte den samme organisasjonsstrukturen som de politiske partiene. Også for organisasjonene uten eksplisitte politiske formål spilte forbindelseslinjene fra lokalt til nasjonalt nivå en vesentlig rolle; de innebar tilknytning til en større bevegelse som hadde konsekvenser ut over det lokale. Strukturene var viktige for å knytte sammen sentrum og periferi i et land med lange avstander og vanskelige kommunikasjonsforhold. Organisasjonsstrukturen kunne nok virke omformende og sentraliserende, men samtidig uten å ødelegge lokale særtrekk og variasjon.

Denne hierarkisk–demokratiske strukturen finner vi også elementer av i mange andre land. Torpe og Ferrer-Fons (2007b) kaller den den «klassiske sekundære organisasjonsmodellen». Skocpol (2003) understreker at selv i USA, der mange romantiserer grasrotaktivisme som et rent lokalt fenomen, ble de fleste lokale foreninger etablert som underavdelinger av nasjonale føderasjoner.

Tabell 2: *Lokale foreningers tilknytning til nasjonale hovedorganisasjoner i seks europeiske land.*

	Prosent knyttet til regional eller nasjonal organisasjon	N
Landkommunene i Hordaland	74	2,653
Bergen	73	1,209
Sabadell (Spania)	69	773
Mannheim (Tyskland)	67	2,481
Aberdeen (Skottland)	61	448
Fyn (Danmark)	58	1,877
Aalborg (Danmark)	49	1,023
Enschede (Nederland)	39	629

Kilder: Prosjektet Organisasjonane i Hordaland, CID-prosjektet (Torpe og Ferrer-Fons, 2007a), den danske delen av CNP (Fyn) (Ibsen, 2006).

De nye komparative dataene fra lokale organisasjonssamfunn i Europa gjør det mulig å for første gang sammenlikne direkte utbredelsen av den hierarkiske modellen i ulike land. Tabell 2 viser at, komparativt sett, har arven fra 1800-tallets folkebevegelser etterlatt et sterkere og varigere avtrykk på organisasjonsstrukturene i Norge enn i andre europeiske land. Andelen lokallag som er tilknyttet en regional eller nasjonal organisasjon er høyere enn i noen av landene i CID-undersøkelsen. Her skiller vi oss også vesentlig fra to andre land det norske organisasjonslivet ellers har mye til felles med, nemlig Danmark og Nederland.

Den hierarkisk–demokratiske modellen hadde lenge en tilnærmet hegemonisk posisjon i Norge. Så lenge som organisasjonene var politisk orienterte, ga det også mening å organisere seg på en måte som ga medlemsaktivitet lokalt og politisk styrke nasjonalt. Det var nærmest utenkelig å organisere seg på noen annen måte, og siden denne modellen var bortimot den eneste kognitivt tilgjengelige, valgte også, som nevnt, det tidlige upolitiske og fritidsorienterte organisasjonslivet å organisere seg på samme måte. Dermed har det norske organisasjonssamfunnet tradisjonelt vært *integrert*, i den forstand at vi finner de samme organisasjonene på det lokale og det nasjonale nivået,

og ikke *todelt*, der lokale og nasjonale organisasjoner har separate liv, slik vi i større grad finner det i andre europeiske land og i USA.

Det som gjør den hierarkiske modellen demokratisk, er at den er basert på individuelt medlemskap. Denne tilknytningsformen sikrer deltakerne eierskap over organisasjonen og utløser demokratiske rettigheter i organisasjonen. Siden medlemsinstitusjonen på mange måter er ryggraden i det interne demokratiet i organisasjonene, har den blitt tillagt spesielt stor vekt hos oss. Tabell 3 viser at organisasjonsdeltakelse utenfor medlemsinstitusjonen har svært svake tradisjoner i Norge sammenliknet med i andre europeiske land.

Tabell 3: *Prosent av de frivillige som også er medlemmer av organisasjonene de har arbeidet frivillig for.*

	Den frivillige er medlem av organisasjonen(e) den har arbeidet frivillig for		
	Medlem i alle	Medlem i de fleste av dem	Medlem i organisasjonen man har utført <i>mest</i> arbeid for
Norge	67	21	
Sverige			86
Nederland			57
Storbritannia			47
Irland			60
Tyskland			68
Belgia (fransktalende)			58
Bulgaria			40
Slovakia			58

Kilder: Norge: *Undersøkelse om frivillig innsats* (Wollebæk, Selle og Lorentzen 2000), andre land: *Survey of Volunteering* (Gaskin og Davis Smith 1995:33). Spørsmålsformulering i *Survey of Volunteering*: «For which type of organisation do you do your main unpaid work? Have you joined this organisation as a member?» I *Undersøkelse om frivillig innsats*: «Er du medlem i organisasjonene du har gjort frivillig arbeid for?» (Medlem i alle/medlem i de fleste av dem).

I tabellen sammenlikner vi funn fra den norske *Undersøkelse om frivillig innsats* (1998) med resultatene fra den kryssnasjonale *Survey of Volunteering* (tabellen er bearbeidet fra resultatene presentert i Gaskin og Davis-Smith (1995:33)). Selv om spørsmålsformuleringene ikke er helt identiske, tyder resultatene på at andelen frivillige med medlemstilknytning er mye høyere i Norge enn i de andre landene som er undersøkt, med mulig unntak av Sverige. I Europa for øvrig oppgir bare mellom halvparten og to tredeler av de frivillige at de er medlemmer i organisasjonen de har utført mest frivillig arbeid for. Videre tillegger frivillige i Norge betydelig verdi til denne tilknytningen: 43 prosent sier at det er svært viktig for dem å være medlem av organisasjoner de arbeider frivillig for, og 35 prosent sier det er nokså viktig. Imidlertid la unge mennesker mindre vekt på denne tilknytningen enn de eldre generasjonene, noe som kan tyde på at betydningen av det formelle medlemskapet er i ferd med å svekkes.⁶

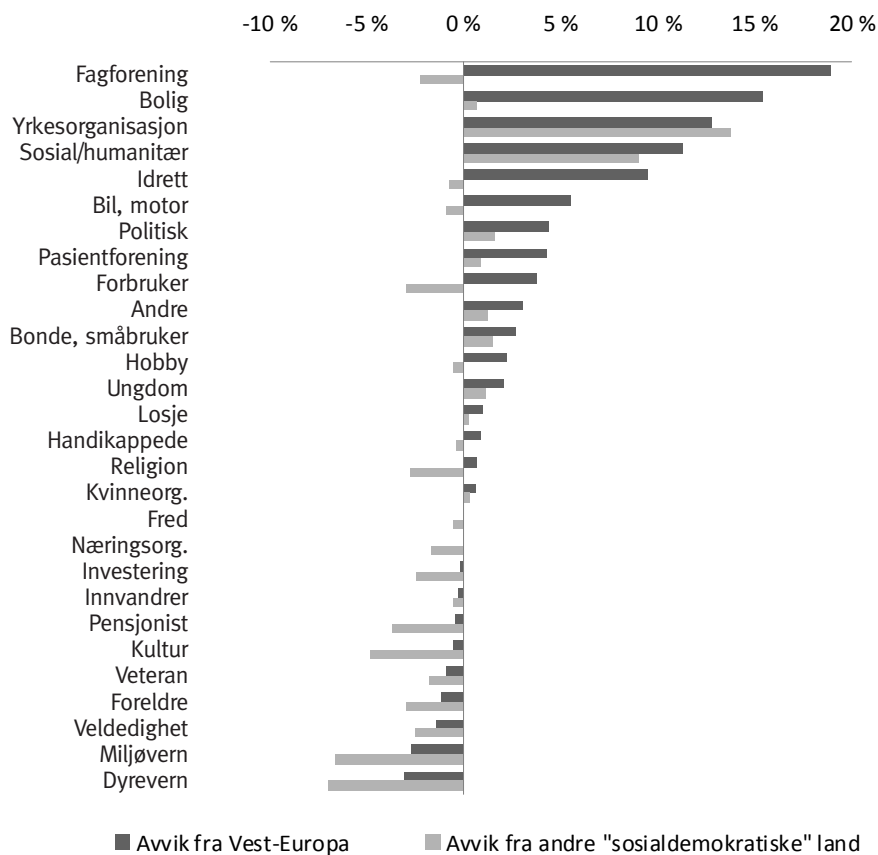
Frivillig arbeid i Norge (og i Sverige) har altså vært uløselig knyttet til medlemsinstitusjonen. Medlemskapet sikrer demokratiske rettigheter i en struktur som knytter

det lokale og nasjonale sammen. Røttene til denne demokratisk–hierarkiske modellen, som fortsatt spiller en helt sentral rolle i Norge, finnes i folkebevegelsenes framvekst på siste halvdel av 1800-tallet, og er nært tilknyttet den mer overordnede demokrati- og nasjonsbyggingsprosessen i denne perioden.

Type

Arkitektene bak Johns Hopkins-prosjektet, Lester Salamon og Helmut Anheier (1998), hevder i en artikkel basert på de innsamlede dataene at det finnes et sosialdemokratisk mønster for organisasjonsdeltakelse. I det liberale og kontinentale europa er det velferdsaktiviteter som står i sentrum. I de sosialdemokratiske landene i Norden er det derimot såkalte *ekspressive* aktiviteter som står i sentrum. Ekspressiv står her i motsetning til tjenesteytende – de er en arena der medlemmene uttrykker seg, heller enn å være et middel for å levere sosiale tjenester – og innbefatter hovedsakelig interesseorganisasjoner og hobby- og fritidsorganisering (se også Janoski (1998)). Dette mønsteret skyldes at staten står for det meste av velferdsproduksjonen i sosialdemokratiske land. Organisasjonenes hovedoppgave blir dermed å kanalisere befolkningens krav inn mot myndighetene og å tilby fritidsaktiviteter – det vi har kalt medlemsrettet aktivitet i interesse- og serviceorganisasjoner i typologien i kapittel 2.

Finnes det et slikt mønster med hensyn til hva slags organisasjoner folk involverer seg i? Og faller Norge greit inn i en sosialdemokratisk og «ekspressiv» kategori? Den kryssnasjonale CID-undersøkelsen (van Deth, Montero og Westholm 2007) inneholder en svært detaljert kategorisering av organisasjonstyper som gjør det mulig å langt på vei besvare dette spørsmålet.

Figur 4: *Andelen av befolkningen tilknyttet ulike typer organisasjoner.*

KILDE: CID-undersøkelsen (van Deth, Montero og Westholm 2007). Vest-Europa: Storbritannia, Tyskland, Sverige, Danmark, Spania, Portugal, Sveits, Nederland. «Sosialdemokratiske» land: Sverige, Danmark, Nederland.

Figur 4 viser hvilke typer organisasjoner nordmenn er tilknyttet sammenliknet med det øvrige Vest-Europa og andre land som regnes som sosialdemokratiske (Janoski 1998). Ved første øyekast synes Salamon og Anheiers idé om sterke ekspressive organisasjoner å være korrekt: Fagforeninger og yrkesorganisasjoner, idretts, hobby og ungdomslag, samt interesseorganisasjoner for forbrukere, bileiere og pasienter står sterkere i Norge og i andre sosialdemokratiske land enn i Vest-Europa for øvrig. Vi finner med andre ord den forventede overrepresentasjonen av interesse- og serviceorganisasjoner.

Norske organisasjoner på velferdsfeltet plasserer seg et sted mellom de kritiske og kommunitære organisasjonstypene i typologien vår (Figur 1, rute 3 og 4). Noen av de mest politiserte organisasjonene, slik som Norske Kvinners Sanitetsforening, er helt klart konflikt- og samfunnsrettet, og dermed en kritisk organisasjon. Andre fokuserer

mindre eksplisitt på politisk innflytelse og mer på tjenesteproduksjon, slik som Røde Kors. Disse ligger nærmere den kommunitære kategorien.

Disse organisasjonene skal være svake i Salamon og Anheiers perspektiv. Imidlertid viser det seg at sosiale og humanitære organisasjoner er *sterkere* i Norge enn i det øvrige Vest-Europa målt i antall medlemmer. Den høye andelen som oppgir medlemskap i en sosial og humanitær organisasjon kompenseres for den lave prosentandelen som sier de er medlemmer i en veldedig organisasjon, et begrep som gir ikke udelt positive assosiasjoner i Norden. Man kunne innvende at de fleste sosiale og humanitære medlemskapene er passive i natur og ikke innebærer noen direkte tjenesteproduksjon. Imidlertid viser det seg at også andelen som sier de har arbeidet frivillig for en sosial og humanitær organisasjon er høyere i Norge enn i noe annet europeisk land, interessant nok etterfulgt av to andre sosialdemokratiske land (Sverige og Danmark).⁷ Hypotesen om en svak frivillig sektor på velferdsfeltet holder altså bare dersom man ser bort fra det omfattende bidraget fra aktive medlemmer og frivillige. Den tidligere nevnte «crowding-out» hypotesen holder ikke engang på velferdsfeltet.

En annen rimelig forventning fra Salamon og Anheiers teori er at de viktigste nyere «ekspresive» organisasjonene, de såkalte «nye sosiale bevegelser», skulle være sterkere i de sosialdemokratiske statene enn ellers. De nye sosiale bevegelsene skiller seg fra de «gamle» (for eksempel fagbevegelsen) ved å rette fokus mot ikke-økonomiske, «postmaterialistiske» (Inglehart 1990) sakskomplekser, ha en løsere organisasjonsstruktur og en mer middelklassebasert, høyt utdannet tilhengerskare. Eksempler på slike bevegelser er fredsbevegelsen, kvinnebevegelsen og miljøbevegelsen.

I Norges tilfelle er imidlertid de nye sosiale bevegelsene interessant nok *svakere*, ikke sterkere enn ellers i Norden og i Vest-Europa. Miljø- og dyrevernbegelsene er komparativt sett meget svake, og deltakelse i freds- og kvinnebevegelsen ligger omtrent på det europeiske gjennomsnittet (Bortne, Grendstad, Selle og Strømsnes 2001). Anti-globaliseringsbevegelsen, som ikke er nevnt som egen kategori i skjemaet, er også svak målt i antall medlemmer i Norge. En forklaring på dette kan være at den norske politiske kulturen i større grad er karakterisert av tillit og konsensus enn mistillit og konflikt. Dette har sammenheng med at Norge har vært et relativt homogent samfunn med høyt velstandsnivå og en relativ egalitær samfunnskultur. Det norske politiske systemet har også vært svært lydørt for kravene fra frivillige organisasjoner og massebevegelser. De viktigste sakene til f.eks. kvinne- og miljøbevegelsen ble derfor tidlig fanget opp av og integrert i partiprogrammene til de viktigste politiske partiene (Grendstad, Selle, Strømsnes og Bortne 2006). Uansett grad av integrering og kooptering, forblir det er svært interessant spørsmål hvorfor denne typen organisasjoner står så svakt i Norge, også sammenlignet med våre naboland.

Man kan også spørre seg hvor treffende Salamon og Anheiers merkelapp «sosialdemokratisk» er på deltakelsesmønstret i de nordiske landene. Det virkelig slående trekket når man ser på den langsiktige utviklingen innen det norske organisasjons-samfunnet er kontinuitet. De fleste av dagens dominerende organisasjoner hadde etablert massemedlemskap lenge før sosialdemokratiets gjennombrudd. Dette gjelder

fagforeningene, idrettsbevegelsen, og de nå sterkt svekkede motkulturene (avhold, misjon og språksak) som vokste ut av periferien. De viktigste sosiale og humanitære organisasjonene ble også etablert før den første varige sosialdemokratiske regjeringen (1935). De forsvant heller ikke mens velferdsstaten vokste; tvert imot sammenfaller den sterke vekstperioden i velferdsstaten med den sterke økningen i de humanitære organisasjonenes medlemstall (1945–1960) (Selle og Øymyr 1995). Selv om disse organisasjonene har tapt oppslutning de siste par tiårene etter hvert som staten har overtatt stadig mer av ansvaret innenfor helse- og omsorgsfeltet, har de på ingen måte blitt borte, og nye former for samarbeid har blitt utviklet mellom det offentlige og det frivillige også på dette området.

Det er likevel ingen tvil om at den sterke vektleggingen av sosial likhet, den massive økningen i utdanningsnivå og den forbedrede levestandarden som fulgte av etableringen av den sosialdemokratiske staten, bidro til å styrke trekkene som Salamon og Anheier peker på. Etterkrigstida har vært en kontinuerlig vekstperiode i det organiserte sivilsamfunnet som helhet, og kultur-, fritids- og interesseorganisering i særdeleshet, som man kunne forvente i et land som har utviklet seg fra et av de fattigste til et av de rikeste i Europa. Men selv om sosialdemokratiet kan ha vært med på å styrke frivillig organisering i Norge, ligger opphavet til den omfattende «ekspressive» organiseringen lenger tilbake i historien.

Oppsummering

Hvordan kan vi karakterisere det norske organisasjonssamfunnet per i dag med utgangspunkt i funksjonene vi presenterte i forrige kapittel og de ulike synene på organisasjonenes rolle i sivilsamfunnet?

Med hensyn til den økonomiske funksjonen, ligger frivillig sektors bidrag til nasjonaløkonomien omtrent på det europeiske gjennomsnittet. Dette forutsetter imidlertid at vi tar hensyn til det ubetalte arbeidet, og tillegger det markedsverdi. Målt kun i betalt arbeidsinnsats er den norske fortjenestefrie sektoren forholdsvis liten, først og fremst fordi velferdsinstitusjonene stort sett er eid og organisert av det offentlige. Det er likevel mye som ikke kommer med i dette regnestykket, som på mange måter gir et anslag som er både for høyt og for lavt. Det er for høyt fordi forutsetningen om at frivillig arbeid og betalt arbeid er utbyttbart – at noen ville betale for alle typer frivillig arbeid som foregår i norske frivillige organisasjoner – er urealistisk. I andre arbeider har vi vist at mer enn en tredel av arbeidstiden til de frivillige er styre- og administrasjonsarbeid (Wollebæk, Selle og Lorentzen 2000). Mye tyder på at andelen av de frivilliges arbeidstid som går med til ren tjenesteytende aktivitet er lavere i Norge enn i mange andre land (Wollebæk, Selle og Lorentzen 2000). Men regnestykket er også for lavt fordi det verken innbefatter den forebyggende effekten frivillig arbeid har, i forhold til helse og livskvalitet og mot sosial isolasjon og ensomhet, eller betydningen et sterkt organisasjonssamfunn har for utviklingen av sosial kapital, som bidrar til å effektivisere samarbeid mellom mennesker og dermed også kan være viktig for

økonomisk vekst (Knack og Keefer 1997). Det økonomiske utbyttet av et organisasjonsamfunn med massedeltakelse og komparativt sett relativt begrensede (om enn økende) sosiale forskjeller er vanskeligere å tallfeste enn konkrete arbeidstimer, men er trolig betydelig.

Når det gjelder organisasjonenes rolle i sivilsamfunnet er organisasjonssamfunnet i dag en blanding av de fire idealtypiske organisasjonsformene vi presenterte i den første delen. Vi finner fortsatt kritiske organisasjoner (konflikt og samfunnsrettet), i form av de gamle folkebevegelsene, tradisjonsrike sosiale og humanitære organisasjoner og enkelte nye sosiale bevegelser, selv om sistnevnte står svakere enn i resten av Norden og Vest-Europa. Vi finner meget sterke interesseorganisasjoner (konflikt og medlemsrettet), i form av en fagbevegelse med svært høy organisasjonsgrad og voksende organisasjoner på helse- og sosialfeltet. Vi finner sterke kommunitære organisasjoner (konsensus og samfunnsrettet) i form av de mindre politiserte sosiale og humanitære organisasjonene og et sterkt foreningsliv rundt bolig og nærmiljø. Endelig står norske serviceorganisasjoner (konsensus og medlemsrettet) ualminnelig sterkt i en komparativ kontekst, med omfattende medlemskap i idretten, i hobby- og fritidsaktiviteter og i kulturlivet.

Deltakelsesmønsteret deler visse kjennetegn med andre land som ofte karakteriseres som sosialdemokratiske, jf. det sterke innslaget av ekspressive organisasjoner. Likevel har de mest typiske trekkene sin opprinnelse lenge før sosialdemokratiets gjennombrudd. Det er viktig å understreke at den norske modellen bryter nokså fundamentalt med denne modellen på i alle fall to sentrale felt. For det første, det store omfanget av de sosiale og humanitære organisasjonene, som sammen med idrettsbevegelsen og fagbevegelsen er de som har de høyeste medlemstallene. Dette går direkte på tvers av ideer knyttet til den sosialdemokratiske modellen og forholdet mellom velferdsstat og velferdssamfunn. Det andre er hvor svakt de nye sosiale bevegelser står. Dette går også på tvers av sentrale forventninger til den sosialdemokratiske modellen. Begge disse særtrekken ved norsk frivillighet trenger bedre forklaringer enn det vi har i dag.

Sammenlikningen av organisasjonsstruktur på tvers av land har vist at den demokratisk–hierarkiske organisasjonsformen basert på individuelle medlemskap og bånd mellom lokalt og nasjonalt nivå, den «klassisk sekundære modellen», står ualminnelig sterkt i Norge. Det at de geografiske nivåene er koblet sammen gjør norske frivillige organisasjoner til viktige mellomliggende strukturer mellom individ og nasjonalt politisk system. Dette har vært avgjørende for den demokratiske funksjonen til de frivillige organisasjonene, og for sosial integrasjon på tvers av nivå, i et land med store geografiske avstander og vanskelige kommunikasjonsforhold.

De siste par tiårene har likevel både omfang, type og struktur i organisasjonssamfunnet endret seg. Det har konsekvenser for hvilke funksjoner de frivillige organisasjonene kan forventes å fylle, og det har konsekvenser for hvordan vi skal begrepsfeste og forstå sivilsamfunnet i Norge i dag. I kapittel fem beskriver vi disse endringene i mer detalj, men først skal vi diskutere hvilke ideologiske strømninger og allmenne samfunnsendringer som kan tenkes å drive frem endringer i det organiserte sivilsamfunnet.

4. Endringsprosesser i samfunnet

Organisasjonssamfunnet er en avspeiling av samfunnet rundt, men i varierende grad også en samfunnsomformende kraft. Endringer i hva folk er opptatt av og villige til å bruket tid, penger og krefter på manifesterer seg i organisasjonsfødsel og -død, og vekst og fall for organisasjonsformer, formål og ideologi. I et samfunn som vårt, der det er svært lett å stifte – og legge ned – en organisasjon, og der så godt som alle på en eller annen måte er knyttet til frivillige organisasjoner, er denne avspeilingen ekstra tydelig.

I globaliseringens tidsalder er idéstrømmer og samfunnsendringer i minkende grad nasjonsspesifikke. Det er selvsagt ikke mulig å redegjøre fullstendig for drivkreftene og konsekvensene av disse endringene på noen få sider. Vi konsentrerer oss derfor om to viktige, overordnede prosesser, som på avgjørende måte har endret det norske organisasjonslandskapet de siste tyve–tretti årene, nemlig individualisering og globalisering. Sammen bidrar disse endringene en utvikling i retning av økt *konvergens* – det norske organisasjonssamfunnet blir i minkende grad et spesielt tilfelle, men tilpasser seg i retning av de modellene vi gjenfinner på kontinentet og i den anglosaksiske verden.

Individualisering

Vi forstår individualisering som en prosess der hierarkiske og paternalistiske verdier mister legitimitet, og der individer blir løsere og mindre automatisk knyttet til sosiale fellesskap. Dette er ideer som er bredt beskrevet i samfunnsforskningen (se for eksempel Inglehart 1990, Norris (red.) 1999). De fleste av disse teoriene ser på dette som en enkel prosess fra hierarki og kollektiv mot individualisering. En sentral retning i samfunnsforskningen, grid-group-teori (Thompson, Ellis og Wildavsky 1999), forteller oss imidlertid at det her er snakk om to ulike prosesser: For det første avvisning av hierarki og tradisjonell autoritet, og for det andre vektlegging av individuelle over kollektive verdier. Utviklingen i den vestlige verden de siste tiårene går i retning av at både hierarkier og kollektiver svekkes, og at individualisme og markedsorienterte verdier styrkes. Det er særlig økningen i velstands- og utdanningsnivå i etterkrigstiden som har satt fart i og gitt retning til individualiseringen. Utviklingen kommer svært tydelig til syne i endringer i individuelle verdier og i organisasjonsformer.

Individualisering er verken noe nytt begrep eller noen ny prosess. Vi finner det igjen i Tönnies analyser av overgangen fra tette *Gemeinschaft* til løsere *Gesellschaft*, eller i Durkheims beskrivelse av overgangen fra organisk til mekanisk solidaritet. Hos Weber er individualisering og avtradisjonisering et uttrykk for en lineær moderniseringsprosess som bringer oss inn i en mer rasjonell, men avmystifisert framtid. Selv om klassikerne var ambivalente til denne utviklingen – individualisering representerte både

framskritt og oppbrudd – ble prosessen satt i sammenheng med et lineært utviklingsperspektiv, der mer velstand og kunnskap lå i vente lengre framme.

Ved industrisamfunnets kulminasjon fikk individualiseringen ny retning. I Norge hadde mange nådd et velstandsnivå der det ikke lenger var åpenbart at flere materielle goder nødvendigvis hadde førsteprioritet. Samtidig så de yngre generasjonene at viktige elementer ved samfunnsstrukturen, som kvinners status og måten demokratiet fungerte på, var i utakt med forventningene om framskritt. 68'er-opprøret og de nye sosiale bevegelsene (se ovenfor) som vokste fram i denne tiden protesterte mot etablerte strukturer og maktforhold.

Med utgangspunkt i Ingleharts teori om *postmaterialisme* kan en med rette hevde at denne antiautoritære reaksjonen var en konsekvens av at de viktigste materielle behovene var dekket under oppveksten til etterkrigsgenerasjonene, slik at de kunne rette oppmerksomheten sin mot andre idealer, så som likestilling, miljøvern og demokrati (Inglehart 1990, 1997). Men Inglehart forventet også at utviklingen som fant sted på 1960- og 70-tallet ville fortsette og bli forsterket av generasjonsutskiftningen, men her tok utviklingen en helt annen retning. I Norge mistet de nye sosiale bevegelsene mye av kraften sin fra 1980-tallet av, med unntak av miljøbevegelsen, som opplevde en kort oppblomstring mot slutten av tiåret. Om individualiseringsprosessene på 1960- og 1970-tallet representerte brudd med hierarki, tok de en helt annen retning på 1980-tallet, som ble tiåret for oppgjøret med kollektive og egalitære verdier. Forskyvningen fra kollektiv til individ som skjedde i dette tiåret er fortsatt med oss.

Gitt nedbrytingen av tillit både til makthierarki og kollektiv organisering som har funnet sted den siste generasjonen, er det ikke overraskende at sentrale retninger innen nyere samfunnsforskning, som postmodernismen, hevder at sosiale strukturer blir mer diffuse og mindre viktige for individuell identitet, og at meningen i tilværelsen ikke er like opplagt som før. I det *refleksive* samfunnet som blant andre sosiologen Ulrich Beck (1997:113) hevder vi lever i, blir en stilt ovenfor motstridende krav og forventninger. Livsførselen må følgelig gjøres mer aktiv, «være raskere, smidigere, mer kreativ, for å vinne fram i konkurransen – og det ikke bare én gang, men hele tiden, hver dag. Alle og enhver blir aktører, konstruktører, sjonglører, iscenesettere av sin biografi, sin identitet, men også av sine sosiale bånd og nettverk.»

Beck mener likevel ikke at vi alle er helt frie. Refleksivitet har nemlig også en annen betydning, *refleks*, eller automatisk tilpasning til endringer i omgivelsene. For dem som mangler økonomiske eller andre ressurser som skal til for å velge fritt og leve «egne liv», kan individualiseringen medføre en marginalisert posisjon i et system der strukturelle føringer oppleves som særlig tyngende og handlingslammende. Dersom man mislykkes i livet er det likevel ikke lenger de sosiale strukturenes skyld, men egen utilstrekkelighet (Beck 1997), til tross for at det reelle handlingsrommet til den enkelte kan være mindre enn det var tidligere.

Selv om postmodernistene nok overdriver dimensjonene i endringene som har funnet sted – mye minner tross alt om det som var før – er det likevel sannsynlig at folks tilknytning til visse sosiale institusjoner er grunnere og mindre automatisk enn før.

Dette har konsekvenser for flere sider av våre liv som samfunnsborgere – blant annet en økende *volatilitet*, at velgere skifter fra ett parti til et annet, som er et veldokumentert fenomen i valgforskningen (Aardal 1999). Det berører også i høyeste grad organisasjonslivet. Organisasjonsvalg er mindre opplagte enn før, og utenfor de religiøse miljøene er man sjeldnere del av organisasjoner fra vugge til grav (Wollebæk, Selle og Lorentzen 2000). Organisasjonsmedlemskap har kortere varighet, særlig blant ungdom (Ødegård 2006). Og organisasjonene selv skiftes ut med økende hyppighet; antallet nedlagte og nystiftede foreninger var dobbelt så høyt på 1990-tallet som på 1980-tallet (Wollebæk og Selle 2002a). Vi ser også en tendens til at deltakelse i aksjoner, som er tids- og saksavgrenset og krever lite av den enkelte deltaker med hensyn til tilslutning til større formål, øker mens politisk deltakelse i partier og organisasjoner svekkes (Aardal 1999, Bjørklund og Saglie 2000, Nørbech 1999).

Om noe har erstattet troen på kollektiver og hierarkier, er det tilliten til markedet. Markedets handlingsmønstre blir i økende grad idealet også innen offentlig og frivillig sektor. Innen offentlig sektor har nyliberale ideer slått gjennom i løpet av de siste par tiårene. Dette er i særlig grad tilfelle for New Public Management (NPM)-ideologien, som vektlegger målstyring, effektivitet og kontroll og ser individer mer som kunder enn som borgere. NPM er basert på en avpolitisert forståelse av politikk, med direkte relasjoner mellom det offentlige og kunder/borgere som gir tilbakemeldinger på de tjenesteproduserende institusjonenes kvalitet. I stedet for å stimulere til et organisasjonsliv som fungerer som mellomliggende struktur mellom borger og politisk system, oppmuntrer NPM-tankegangen til dannelsen av organisasjonsformer som kobler individet og tjenesteytende institusjoner direkte. Det kan dermed hevdes at dette ytterligere framskynder individualiseringsprosesser og gir mindre rom for interesseaggregering, representasjon og kollektiv handling. Samtidig fører denne «statsfilosofien» til at staten i økende grad knytter organisasjonene tettere til seg økonomisk og i større grad kontrollerer og legger føringer på deres aktivitet. Dette medfører at organisasjonene blir tilknyttet staten på en annen måte enn før (Tranvik og Selle 2003).⁸

Perspektivene ovenfor legger vekt på at mange av oss står overfor både flere valg og flere muligheter enn før, at man vektlegger individuell autonomi sterkere og at flere enn før avviser både makthierarki og egalitære verdier (kollektiv orientering). Dette har, som vi skal se, konsekvenser for flere sider ved organisasjonslivet.

Globalisering og teknologiske endringer

Man kan hevde at det norske organisasjonssamfunnet til en viss grad ser ut som det gjør på grunn av lange avstander og vanskelige kommunikasjonsforhold. Det er blant annet derfor organisasjonstettheten er svært høy i grise-grendte strøk – reiseavstanden til nærmeste bygd har i mange tilfeller vært så lang at felles organisering ikke har vært praktisk gjennomførbart. Hovedfunksjonen til den hierarkiske modellen har vært å redusere fysiske og kulturelle avstander ved å knytte periferi og sentrum sammen.

Med forbedret infrastruktur i lokalsamfunnene og ny kommunikasjonsteknologi

er ikke disse strukturene like avgjørende. Lokale foreninger kan rekruttere fra og kommunisere effektivt med medlemmer fra større områder. De kan også ta kontakt med statlige myndigheter eller andre viktige aktører i Oslo uten å gå veien om et nasjonalt ledd. Dermed blir koblingen mellom lokalt og nasjonalt nivå i organisasjons-samfunnet mindre viktig.

Denne utviklingen forsterkes av en økende kulturell og politisk orientering mot det lokale, som paradoksalt nok kan knyttes til globaliseringsprosesser. For globalisering betyr ikke nødvendigvis at vi bare blir opptatt av internasjonale spørsmål. Tvert imot viser store deler av globaliseringslitteraturen til at vi nå er vitne til en *globaliseringsprosess*, der også lokale identiteter og særegenheter styrkes (Beck 2000, Robertson 1995). På det kulturelle planet, viser for eksempel Beck (2000) til at «diverse idyller, som bestemors eplekake, forglemmegei og kommunitarianisme – opplever et oppsving». Liknende observasjoner har blitt gjort i Norges tilfelle (Frønes og Brusdal 2000, Wollebæk og Selle 2002a). Stabile og håndterbare institusjoner og kulturer opplever en renessanse som en reaksjon mot, eller et forsvar mot, en verden i rask forandring.

Av de institusjonelle nivåene er det framfor alt *staten* som mange mener har mister systemkapasitet; den er for liten til de store spørsmålene og for stor til de små (Castells 1997, Dahl og Tufte 1973, Giddens 1990). Nærmiljøet er mer oversiktlig og håndterbart i en tid med store utfordringer som mange tror nasjonalstaten er dårlig rustet til å møte, og som hierarkiske frivillige organisasjoner oppfattes som uhensiktsmessige verktøy til å gjøre noe med. Folk er primært opptatt av å utvikle og forbedre vilkårene i nærmiljøet, og til det trenger de i mindre grad sterke tverrnivåorganisasjoner. Mens velforeningen lett kan få kommunen til å skifte lyspærer i gatebelysningen er det verre å se for seg at man kan gjøre noe med den globale oppvarmingen ved å delta på møter i den lokale miljøvernforeningen.

En sterk lokalorientering er naturligvis ikke noe nytt i Norge. Det kan synes som et paradoks at en sterk nasjonal identitet samtidig har vært bygd opp rundt en sterk orientering mot det lokale og gjerne også rurale, heller enn det urbane (Grendstad, Selle, Strømsnes og Bortne 2006, Rokkan 1967). I stor grad er det organisasjonene sammen med kommunene som demokratiske institusjoner som har knyttet sentrum og periferi til en sosial og politisk enhet. Det «nye» ved den nye lokalorienteringen er at den oftere er *bare* lokal eller regional, uten særlig interesse for det nasjonale. De lokale aktivitetene som blomstrer opp har oftest ingen kobling til nasjonale eller internasjonale formål, men retter fokus mot lokal kulturarv (for eksempel gamle båter eller lokalhistorie) eller mot spesifikke problemer i nærmiljøet.

Den teknologiske utviklingen har utvidet tilgangen på informasjon og muligheten til hurtig og enkel kommunikasjon. Dette, sammen med svekket ideologisk orientering, gjør også noe med folks *tidsoppfatning*. Frivillige organisasjoner, særlig de med intrikate strukturer og lange beslutningsprosesser, synes uendelig langsommelige i sammenlikning med Facebook-grupper eller lokale borgerinitiativ (Tranvik og Selle 2003). Endret tidsoppfatning endrer også vår tilbøyelighet til å gå inn i langsiktige, forpliktende forhold til organisasjoner – vi driver i større grad enn før fra en interesse til en annen.

Når vi, reelt eller ikke, oppfatter at vi har dårligere tid enn før, øker også behovet for å målrette innsatsen vår. Resultatene er blant andre smalere formål i organisasjonslivet og økende aksept for bruk av betalt arbeidskraft som tilretteleggere for frivillig arbeid. Interessen for vanlig medlemsaktivitet og tidkrevende demokratiske, for ikke å snakke om administrative, prosesser er synkende. Allment tror vi dette har sammenheng med at ideologi spiller en stadig mer avgrenset rolle i organisasjonssamfunnet.

Globaliseringen har også en mer direkte effekt, nemlig diffusjon (spredning) av organisasjonsmodeller, som er et sentralt kjennetegn ved den moderne organisasjonsutviklingen (Røvik 1998). Informasjon om hvordan ting gjøres i andre organisasjonssamfunn blir mer allment tilgjengelige, og de alternative modellene oppleves mindre fjerne og fremmedartede enn før.⁹ Bruddet med den hierarkiske organisasjonsmodellen kan i alle fall delvis forstås som en del av en slik diffusjon. Det samme kan framveksten av nasjonale organisasjoner uten lokallag, medlemskap eller interne demokratiske strukturer, men dette er selvsagt langt fra hele historien. Et annet tydelig uttrykk er etableringen av strukturer av typen Frivillighetssentraler, der individer kan utføre en konkret, frivillig arbeidsinnsats uten å være medlemmer av noen organisasjon. Flere av disse ideene er hentet direkte fra den angloamerikanske frivillige sektoren; fra et land med svakere folkebevegelsestradisjon enn Norge, men med sterk tradisjon for frivillig arbeid. Dette gjør at de konkrete oppgavene de frivillige er med på å løse – den økonomiske funksjonen av frivilligheten – kommer sterkere i fokus enn medlemsrollen og den demokratiske infrastrukturen og meningsdanningen.

Endelig skaper globaliseringen økt migrasjon. Det har vist seg vanskelig for de tradisjonelle frivillige organisasjonene å integrere første- og annengenerasjons-innvandrerne, og det er på ingen måte opplagt at individer med helt annen kulturell bakgrunn skal fatte interesse for de typiske norske frivillige organisasjonene. I de tilfeller minoritetsgrupper ønsker å delta, møter de i tillegg ofte kulturelle barrierer (Rogstad 2007). Resultatet er ofte at minoritetsgrupper enten blir stående helt utenfor organisasjonslivet eller bare involverer seg i organisasjoner sammen med medlemmer av samme minoritet. Dette er viktige forhold som det kreves økt kunnskap og oppmerksomhet omkring, knyttet til integrasjon og demokrati.

Oppsummering

Oppsummert mener vi en økende individualisering bidrar til en dreining i organisasjonenes formål, ideologi og arbeidsform. For det første er en naturlig konsekvens av utviklingen en dreining fra samfunns- til individorientering, der folk blir mer opptatt av hva de selv kan få ut av organisasjonsdeltakelsen. For det andre får vi en dreining fra konflikt- til konsensusorientering, med unntak av de situasjonene der organisasjonen direkte taler medlemmenes sak (interesseorganisasjoner). Når dette skjer i stor skala, er det snakk om en dreining fra en type sivilsamfunn til et annet (jfr. typologien i kapittel 2).

Globaliseringen er trolig en av årsakene til de svekkede båndene mellom lokalt og

nasjonalt nivå, som resulterer i etableringen av flere rent lokale lag uten koblinger ut av lokalsamfunnet. Videre fører diffusjon av organisasjonsmodeller og en kortere tidshorisont til at mange typiske kjennetegn ved det norske organisasjonssamfunnet gradvis viskes ut. Særlig gjelder dette den hierarkiske modellen og den tette koblingen mellom frivillig arbeid og medlemskap som vi observerte ovenfor. Vi skal i neste kapittel se nærmere på dette gjennom å i større detalj se på endringstrekk i selve organisasjonssamfunnet de siste to tiårene.

5. Endringer i organisasjonssamfunnet

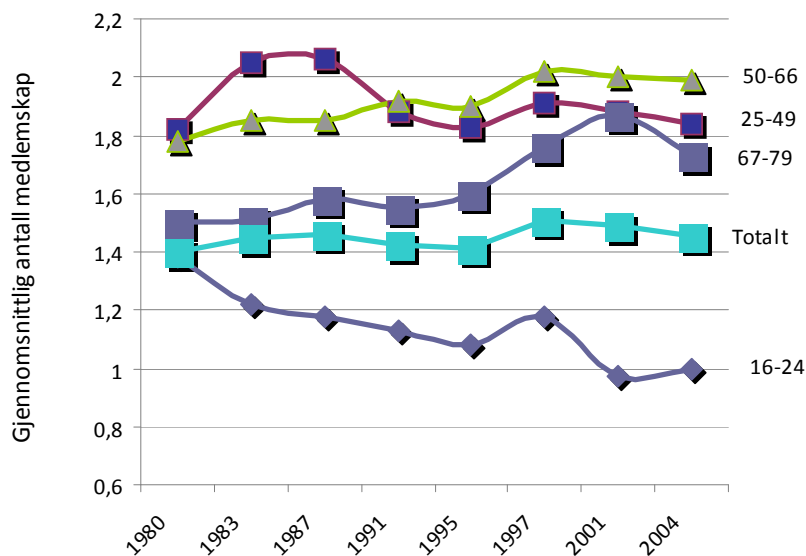
Hvordan kan vi spore disse utviklingstrekkene i faktiske endringsprosesser i sektoren? Fundamental endring kan være vanskelig å se, både blant individer og organisasjoner (Hannan og Freeman 1987, 1989, Stinchcombe 1965). Det er derfor rimelig å forvente at nye utviklingstrekk tidligst kommer til syne blant nye generasjoner av både individer og organisasjoner. I det følgende er vi derfor spesielt oppmerksomme på endringer i organisasjonssamfunnets marginer, dvs. mellom segmentene som kommer inn i og går ut av organisasjonslivet.

Omfang

Med hensyn til *omfang*, representerer individualisme og endringer i folks tidsoppfatning klare utfordringer for tradisjonelle organisasjoner som baserer seg på lojale medlemmer og langvarige forpliktelser. Lenge har økningen i «her-og-nå»-organisasjoner (fritids- og aktivitetsorienterte organisasjoner som kommer og går i et omfang vi ikke har vært vant med i organisasjonssamfunnet) kompensert for bortfallet av medlemmer i de tradisjonelle organisasjonene. Fra rundt tusenårsskiftet begynte vi imidlertid å se de første tendensene til en nedgang i organisasjonsmedlemskap.

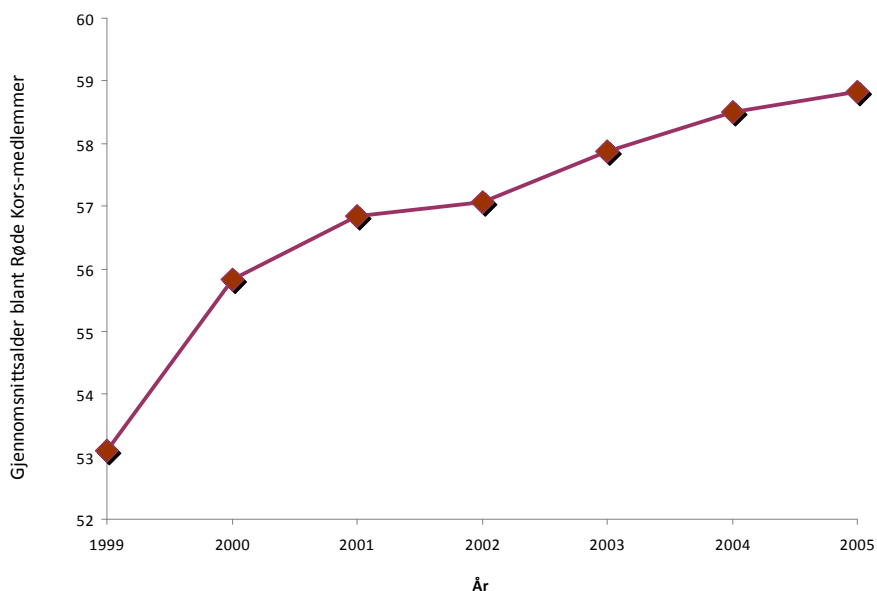
Figur 5 presenterer data fra SSBs Levekårsundersøkelser, som har stilt sammenliknbare spørsmål om organisasjonsmedlemskap i en årrekke. Resultatene viser at det totale antallet organisasjonsmedlemskap er relativt stabilt i perioden.¹⁰ Imidlertid ser vi også en markant svekkelse av ungdoms organisasjonstilknytning. Siden 1980 har det gjennomsnittlige antallet medlemskap i denne gruppen gått gradvis ned. Den totale nedgangen er på 30 prosent (fra 1.38 til 0.97 medlemskap). Annen forskning synes å underbygge dette. *Ung i Norge*-undersøkelsen viser en tilbakegang i ungdoms organisasjonsmedlemskap fra 1992 til 2002 (Ødegård 2006). I samme periode har antallet medlemskap blant pensjonister økt med 15 prosent (fra 1.5 til 1.73).

Figur 5: *Gjennomsnittlig antall organisasjonsmedlemskap 1998–2004, etter aldersgruppe.*

Kilde: Levekårsundersøkelsene. NOTE: Inkluderer bare organisasjonskategorier som er sammenliknbare for alle observasjonstidspunktene (fagforeninger, yrkes- og næringsorganisasjoner, idrett, områdeforening, borettslag, helseorganisasjon, kor/korps, politisk parti, religion, lokal interessegruppe og kvinneorganisasjon).

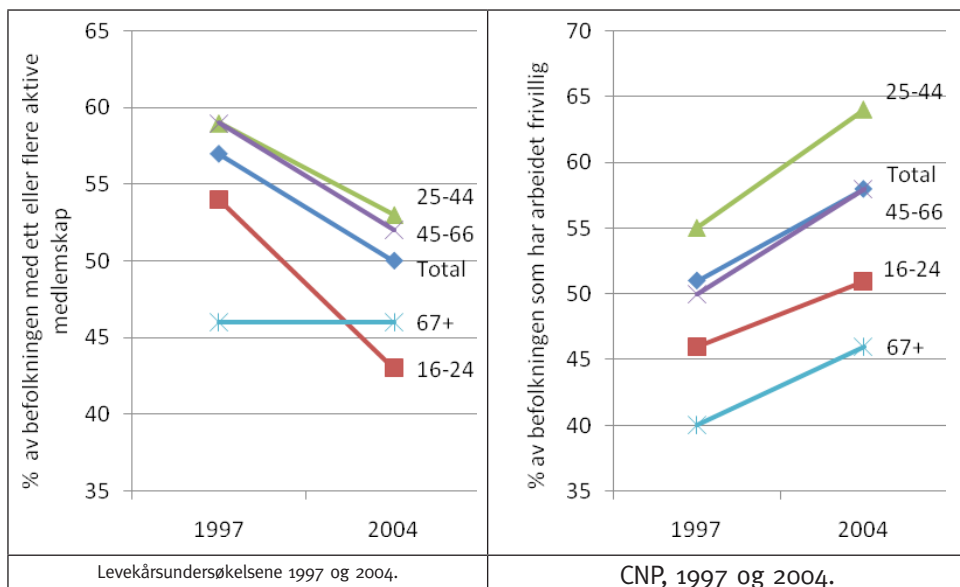
Disse tallene sammenfaller i stor grad med forskning på organisasjonsnivået. Hordalandsundersøkelsene i 1980, 1990 og 2000 viste vekst på 1980-tallet og en svak nedgang på 1990-tallet (Wollebæk og Selle 2002a). Ett av feltene med kraftigst nedgang på 1990-tallet var organisasjoner for barn og unge (Wollebæk og Selle 2003), og medlemmenes gjennomsnittsalder økte innen så godt som alle organisasjonstyper.

Figur 6: Gjennomsnittsalder blant Røde Kors-medlemmer 1999–2005.

Kilde: Røde Kors medlemsregister.

Et talende eksempel på utviklingen mot stadig eldre medlemmer er den humanitære organisasjonen Røde Kors (Figur 6). I 1999 var gjennomsnittsalderen blant deres medlemmer 53 år, i 2005 hadde den steget til 59 år. Gjennomsnittlig fødselsår var altså stabilt gjennom hele perioden.

Dersom vi fokuserer på et mer krevende mål på organisasjonstilknytning, nemlig *aktive* medlemskap (til venstre i Figur 7), blir det enda tydeligere at vi snakker om en grånende sektor. Levekårsundersøkelsen viser en klar nedgang i andelen av befolkningen med aktive medlemskap fra 1997 til 2004. Nedgangen er størst i den yngste aldersgruppen, der andelen aktive medlemmer har gått ned fra 54 til 43 prosent på syv år.

Figur 7: Aktive medlemskap og frivillig arbeid i befolkningen 1997–2004

Dette er sannsynligvis første gang i etterkrigstiden at vi kan registrere en nedgang i organisasjonsdeltakelse. Imidlertid er heller ikke her utviklingen lik for alle grupper: Pensjonistene opprettholder et høyt aktivitetsnivå, og er nå oftere aktive enn ungdom, som i økende grad vender ryggen til tradisjonell organisasjonsaktivitet.

Målt med tradisjonelle indikatorer på organisasjonsdeltakelse, nemlig formelt og aktivt medlemskap, kan altså mye tyde på at deltakelsen i frivillige organisasjoner nådde et metningspunkt i Norge ved tusenårsskiftet. Andelen som deltar aktivt i vanlig organisasjonsliv er synkende, mens antallet medlemskap har sluttet å øke. Det som forhindrer en nedgang i antallet organisasjonsmedlemmer, er en stadig mer aktiv pensjonistbefolkning.

Struktur

Den høyre delen av Figur 7 viser derimot et ganske annet bilde, som avslører viktige endringer i *struktur*. Samtidig som andelen aktive medlemmer går ned, ser det ut til å skje en *økning* i andelen i befolkningen som har *arbeidet frivillig*. Disse tallene er hentet fra Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project (CNP) og sammenlikner to befolkningsundersøkelser fra 1997 og 2004 (Sivesind 2005). Men samtidig som andelen av befolkningen som deltar øker, har det ikke vært noen tilsvarende økning i antallet frivillige *årsverk*, noe som betyr at den enkelte frivillige bidrar med mer tidsavgrenset innsats (Sivesind 2007).

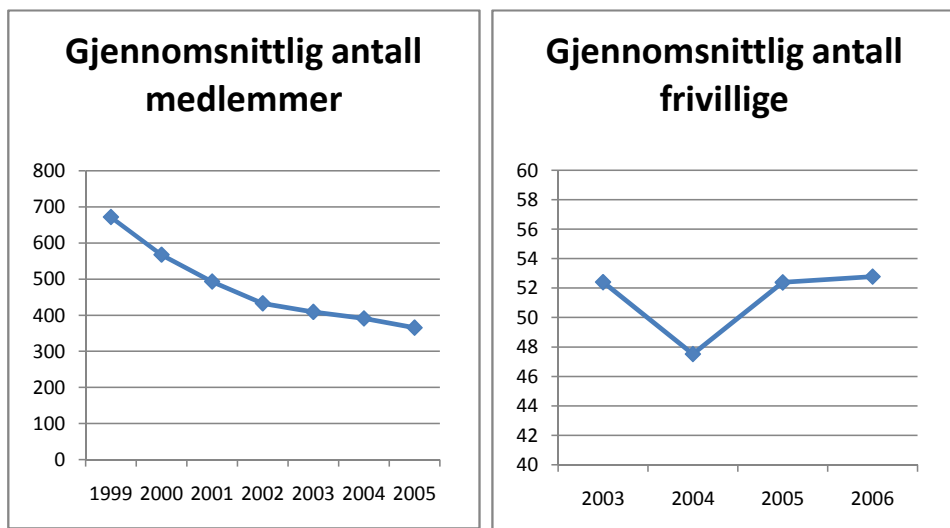
Interessant nok er det her, i motsetning til når det gjelder medlemskap, heller ikke noe klart mønster med hensyn til alder – frivillig arbeid blir mer vanlig både blant

ynge og eldre. Frivillig arbeid i begrenset omfang synes derfor, i større grad enn aktivt medlemskap, å være forenlig med de endringsprosesser vi diskuterte i forrige kapittel. Vi kan også anføre at mens antallet medlemskap blant ungdom gikk ned fra 1992 til 2002 i følge Ung i Norge-undersøkelsen, var antallet *brukere* av aktivitetene stabilt (Ødegård 2006).

Forvitringen skjer først og fremst innenfor det tradisjonelle organisasjonssamfunnet – segmentet innen det organiserte sivilsamfunnet som er basert på den klassiske hierarkiske modellen og fordrer mer institusjonelle bånd mellom deltaker og organisasjon. Tendensen de siste ti årene går i retning av mer uforpliktende, kortvarig frivillighet.

Frivillig arbeid uten et ledsagende medlemskap var inntil nylig en fremmed idé i det norske sivilsamfunnet, om vi ser bort fra veldig lokal og uformell aktivitet. Når det ble referert til organisasjonsaktivitet i offentlige rapporter brukte man nesten alltid begrepet *aktivt medlemskap*, og framhevet rollen slik deltakelse spiller i å sosialisere individer til å bli gode borgere og lære dem demokratiske ferdigheter. I særdeleshet var sosialdemokrater skeptiske til ubetalt arbeid utenfor medlemsorganisasjonen. Det ble oppfattet som å utfordre betalte arbeideres rettigheter og ble assosiert med overklassens ideer om veldedighet, og som ble sett på som inkompatibelt med grunnleggende sosialdemokratiske verdier.¹¹

Figur 8: Gjennomsnittlig antall medlemmer og frivillige i Røde Kors lokallag.

KILDER: Røde Kors medlemsregister og lokallagsundersøkelser (2003–2006). Se Wollebæk (2007).

I senere år kan det se ut som om denne ideologiske motstanden har myknet, både blant sosialdemokrater og mer allment. Det mest tydelige uttrykket er etableringen av Frivillighetssentralene, som mange steder er offentlig eid og drevet. Men mange tradisjonelle organisasjoner legger også vekt på å rekruttere «totimersfrivillige» og framhever at

medlemstilknytning ikke er påkrevd. Igjen kan Røde Kors tjene som eksempel (Figur 8). Mens antallet medlemmer falt kraftig i perioden mellom 1999 og 2005, har ikke organisasjonen opplevd en liknende nedgang i tallet på frivillige. Det å kunne rekruttere frivillige som stiller opp og gjør en tidsavgrenset innsats uten å stille krav om medlemskap har vært en villet utvikling fra organisasjonens side og har vært særlig framtreddende i lokallagene i større byer (Heiberg 1999).¹² Også andre tradisjonelle organisasjoner, som Frelsesarmeen, opplever at det er lettere å rekruttere frivillige til avgrensede oppgaver enn til vanlig medlemsaktivitet (Wollebæk 2001). Det er verdt å merke seg at det stort sett er den samfunnsrettede delen av organisasjonssamfunnet, der en også jobber for andre enn egne medlemmer, og ikke den individrettede, som opplever at det er nødvendig å skille mellom rollene som medlemmer og frivillige for å opprettholde rekrutteringen.

Undersøkelse om frivillig innsats fra 1997 viste at unge frivillige legger mye mindre vekt på å være medlemmer av organisasjoner de arbeider frivillig for sammenliknet med eldre generasjoner. Videre bryr det dem heller ikke i særlig grad hvilken organisasjon de arbeider for. Dersom en annen organisasjon, det være seg frivillig, markedsorientert eller statlig, tilbyr den samme aktiviteten på en bedre måte, bytter de gjerne – og de ser i mindre grad enn eldre nødvendigheten av demokratiske strukturer (Wollebæk og Selle 2003). Denne utviklingen åpner for interessante konsekvenser på sikt, som det i dag er vanskelig å overskue.

Det skjer altså en økende frikobling mellom frivillig arbeid og medlemskap. Dette innebærer økt fokus på organisasjonenes *økonomiske* funksjon framfor deres rolle med hensyn til sosial integrasjon og demokrati. Frivillige kan ikke delta på samme måte som medlemmer i interne beslutningsprosesser, siden det er medlemskapet som utløser stemmerett i organisasjonen. Videre er det sannsynlig at frivillige som yter en avgrenset innsats jevnt over er svakere integrert i organisasjonen enn aktive medlemmer.

Andre typiske trekk ved den norske organisasjonsstrukturen beskrevet ovenfor er også under press. Den viktigste endringen er at den hierarkiske strukturen, som vi ovenfor beskrev som ett av de mest karakteristiske trekkene ved det norske organisasjonssamfunnet, er i ferd med å forvitte. Vi er nå i ferd med å utvikle et todelt organisasjonssamfunn med ulike organisasjoner på lokalt og nasjonalt nivå, og uten institusjonelle bånd mellom nivåene. Også i organisasjoner som fremdeles bygger på den tradisjonelle organisasjonsmodellen er kommunikasjonen mellom de ulike organisasjonsnivåene svekket (Wollebæk og Selle 2002a).

Andelen frittstående organisasjoner, dvs. foreninger uten bånd til nasjonale organisasjoner, økte fra 20 til 30 prosent fra 1980 til 2000. Halvparten av foreningene som ble stiftet på 1990-tallet lot være å melde seg inn i en nasjonal organisasjon (Wollebæk og Selle 2002a). Interessant nok ser denne utviklingen ut til å pågå parallelt i en rekke land samtidig. Skocpol (2003) har dokumentert den samme utviklingen i USA. På samme måte, viser Torpe og Ferrer-Fons (2007b) at de yngste foreningene oftest er frittstående. Det gjelder i fem av de seks europeiske byene de studerer. I fravær av tidsseriedata reiser de spørsmålet om dette er et generasjons- eller livsfasefenomen. Hvis

det siste er tilfelle, kommer de nystiftede organisasjonene til å melde seg inn i nasjonale organisasjoner etter hvert, og funnet er dermed ikke spesielt viktig. Våre norske data viser imidlertid at dette skjer uhyre sjelden (Wollebæk og Selle 2002a). Det faktum at det er en klar økning i det totale antallet frittstående foreninger fra 1980 til 2000 viser at vi har å gjøre med et generasjonsfenomen. Den nye generasjonen av frivillige organisasjoner velger andre organisasjonsstrukturer enn eldre organisasjoner.

Samtidig dokumenterer Hordalandsundersøkelsen en rekke andre strukturelle endringer i organisasjonslivet lokalt. Det lokale foreningslivet får et stadig mer uformelt preg. Nye foreninger arrangerer færre møter enn gamle, ganske ofte ingen i det hele tatt. 24 prosent av foreningene stiftet på 90-tallet holder medlemsmøte en gang i måneden eller oftere, mens 26 prosent ikke har møte i det hele tatt. Blant foreningene stiftet før 1990 har 31 prosent av foreningene møte en gang i måneden eller oftere, og 18 prosent har ingen møter. Mange av foreningene er preget av en uformell organisasjonsstruktur. For eksempel har 52 prosent av foreninger stiftet på 90-tallet skrevne vedtekter, 55 prosent fører møtereferat og 65 prosent avholder årsmøte. Blant foreninger som er stiftet tidligere er tilsvarende tall henholdsvis 66, 71 og 75 prosent. Alt i alt forsterker dette bildet av et organisasjonsliv lokalt som i mindre grad er politisert enn før og som først og fremst preges av samvær om felles aktiviteter og interesser. Det medfører mindre interesse og behov for å vedlikeholde beslutningsstrukturene som tidligere var dominerende i frivillige organisasjoner.

Vi står altså overfor strukturelle endringer i organisasjonssamfunnet som gjenspeiler de mer allmenne utviklingstrekkene vi framhevet ovenfor. Individualiseringsprosesser og vår økende opplevelse av tidspress og forventninger om at ting skal skje raskt gjør at tids- og saksavgrenset (gjørne også lokalbasert) frivillig arbeid framstår som mer attraktivt enn vanlig, aktiv medlemsdeltakelse. Denne utviklingen påskyndes av organisasjoner, særlig i det samfunnsrettede segmentet av organisasjonssamfunnet, som er engstelige for å rette for store krav mot den enkelte deltaker og derfor oppmuntrer til mer uforpliktende deltakelsesformer. Den økende lokalorienteringen og frakoblingen mellom lokal- og sentralnivået, som vi tror er knyttet til globaliseringsprosesser, er trolig med på å framskynde utviklingen mot et todelt organisasjonssamfunn. Den reduserte forekomsten av møter, «kjedelig papirarbeid» og andre kjennetegn ved interne demokratiske prosesser understreker at tid har blitt et mer dyrebart gode som vi fordeler mer nennsomt. Å delta i møter i en lokalforening for å forberede et fylkesårsmøte som igjen sender resolusjonsforslag til et landsmøte et halvt år senere oppfattes simpelthen ikke som rasjonell tidsbruk. Betydningen av langsiktig organisatorisk arbeid har minket ettersom ideologienes betydning har blitt mer begrenset i organisasjonene.

Disse utviklingstrekkene får sine mest tydelige uttrykk blant unge – både mennesker og organisasjoner. Organisasjoner er oftest svært preget av i hvilken periode de er grunnlagt (Stinchcombe 1965). På samme måte formes våre grunnleggende holdninger og verdier i stor grad under oppvekst og tidlig ungdom (Mannheim 1980). Det er lite sannsynlig at dagens unge voksne vil tilegne seg atferd og holdninger som tilhører et organisasjonssamfunn av en svunnen tid. Det er derfor grunn til å forvente at den

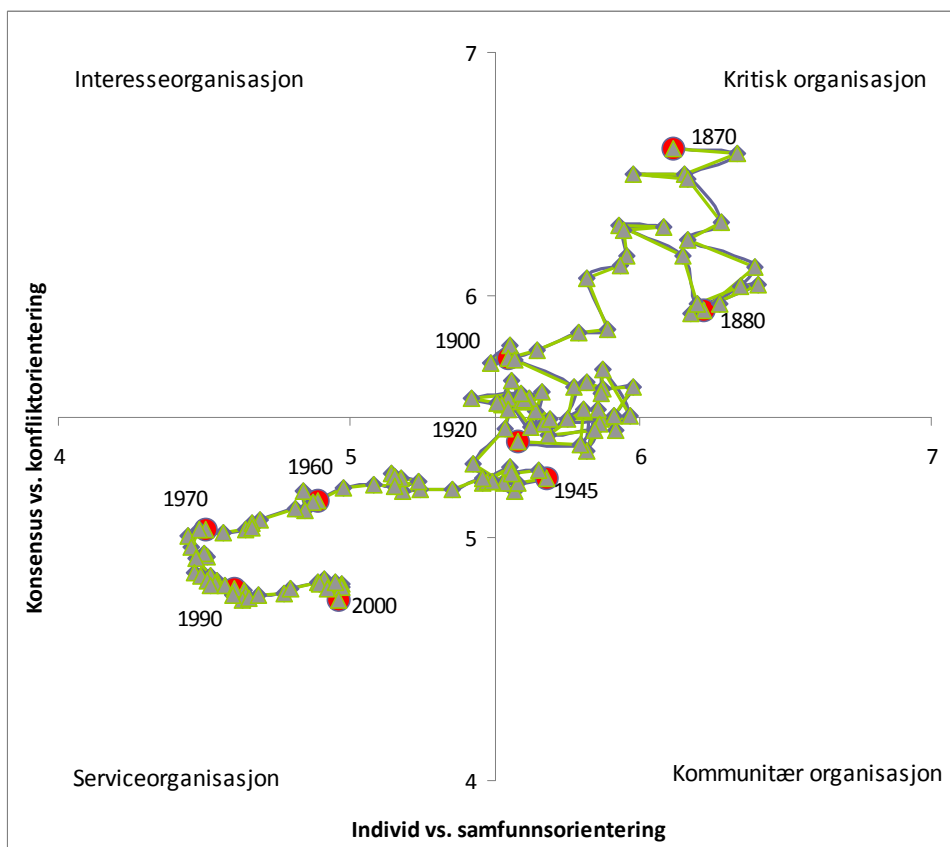
«typisk norske» modellen vil bli mindre særegen i framtiden. Dette er også knyttet til de organisatoriske diffusjonsprosessene som ble beskrevet i forrige kapittel.

At Norge har gått fra å være et forholdsvis etnisk homogent til å bli et flerkulturelt samfunn de siste tiårene¹³ stiller også de frivillige organisasjonene overfor helt nye utfordringer. Forskningen så langt tyder på at minoritetsgrupper i liten grad blir inkludert i organisasjonsaktivitet. De færreste frivillige organisasjoner for barn og ungdom makter å inkludere minoritetsungdom, selv i bydelene med høy innvandrersandel. Unntaket er fotballen. Her inkluderes minoritetsungdom i stor grad på Oslos østkant, der de utgjør flertallet av spillerne i de fleste klubber og hevder at de opplever lite rasisme (Friberg 2005, Friberg og Gautun 2007). Til tross for den store andelen gutter med minoritetsbakgrunn som spiller fotball, er likevel ungdom med minoritetsbakgrunn som helhet klart underrepresenterte også innen idretten (Bakken og Strandbu 2007). Jenter med ikke-vestlig minoritetsbakgrunn deltar oftere enn minoritetsgutter i frivillige organisasjoner utenfor idretten, men betydelig sjeldnere enn ungdom fra den norske majoriteten (Friberg 2005, Friberg og Gautun 2007).

Type

I kapittel 3 viste vi at de nordiske organisasjonssamfunnene har vært kjennetegnet av bredt baserte ideologiske og samfunnsrettede organisasjoner, sammen med en voksende fritidssektor. Tendensen i alle de nordiske landene er nå at de samfunnsrettede organisasjonene taper terreng (Jeppsson-Grassman og Svedberg 1999, Siisiäinen 2003, Wijkström 1997, Wollebæk og Selle 2002a). Med henvisning til typologien vår i kapittel 2, er det en klar utvikling fra konflikt mot konsensus og fra samfunns- til individorientering. Med andre ord er vi vitne til en gradvis transformasjon fra den typen organisasjonssamfunn som verdsettes i rute 3 i figur 1 (politisk sfære-retningen og litteraturen om sosiale bevegelser) – i retning av den typen sivilsamfunn som først og fremst verdsettes av sosial kapital-retningen, der frivillig organisering først og fremst fungerer som en sosial møteplass (rute 1 i samme figur).

Figur 9 dokumenterer denne utviklingen basert på spørreundersøkelsen som ble sendt til de lokale foreningene i Hordaland i 2000. I fravær av sammenliknbare spørsmål som går bakover i tid, bruker vi stiftelsesåret til foreningene som fortsatt eksisterte i 2000 som en indikator på historisk utvikling.¹⁴ I figuren presenteres et glidende gjennomsnitt for hvert stiftelsesår basert på svarene foreningene stiftet på ulike tidspunkt gir til fire tipunktsskalaer (to for hver dimensjon) som slås sammen til indekser.¹⁵ Hvert årstall er representert med en liten prikk i figuren. Enkelte årstall er framhevet og lagt til etikett for å vise hvor i historien vi befinner oss.

Figur 9: Lokale frivillige organisasjoners orientering. Glidende 15-års gjennomsnitt.

Den langsiktige tendensen er forholdsvis klar; den kjennetegnes av en lineær, diagonal bevegelse fra det øvre, høyre hjørne i figuren mot det nedre, venstre, etterfulgt av en mindre dreining i kommunitær retning etter 1980.

Andre halvdel av 1800-tallet var dominert av de samfunns- og konfliktorienterte sosiale bevegelsene – som motkulturene, arbeiderbevegelsen og bondebevegelsen. Foreningene blir mindre konfliktorienterte fram mot 1945, etter hvert som innovasjonen i organisasjonssamfunnet i større grad fant sted innen sosiale og humanitære foreninger og innenfor det fremvoksende ungdomsorganisasjonsfeltet. Foreninger innen disse typene klassifiserer seg selv stort sett som samfunnsrettede og konsensusorienterte (dvs. kommunitære). De sosiale og humanitære foreningene vokste fortsatt de første to tiårene etter krigen, og nådde toppunktet rundt 1965. Samtidig utgjorde organiserte fritidsaktiviteter, både for barn og voksne, de viktigste vekstområdene innenfor organisasjonssamfunnet fra 1960-tallet.

Fra 1970 til 2000 er det en interessant mindre dreining i kommunitær retning. Dette skyldes særlig vekst blant områdeforeninger (velforeninger, grendelag og lignende) og

kulturvernorganisasjoner, som oftest ser seg selv som samfunnsrettede. Denne utviklingen gjenspeiler den økende orienteringen mot lokalsamfunnet i den samme perioden.¹⁶ Hovedbildet er likevel at konfliktorienteringen i organisasjonssamfunnet har stabilisert seg på et historisk bunnivå etter 1990 (se figuren).¹⁷

6. Konklusjon

Endringene i omfang, struktur og type som er beskrevet ovenfor tyder på at det norske organisasjonssamfunnet er i ferd med å bli mindre unikt. Det har skjedd en langsom historisk endring fra kritikk og opposisjon til service og medlemsinteresser. Dermed kan vi ikke lenger forvente det samme fra organisasjonene i sivilsamfunn og demokrati som vi kunne tidligere.

Men ikke alle retninger fortolker dette som forfall. I et økonomisk perspektiv synes det som om befolkningens vilje til å gjøre frivillig arbeid er minst like stor som før, så lenge frivilligheten er tilrettelagt og avgrenset i tid. Individualiseringsprosessene har først og fremst påvirket befolkningens vilje til å inngå i mer forpliktende relasjoner med organisasjoner, noe vi blant annet gjenfinner i en synkende andel aktive medlemmer i alle aldersgrupper unntatt de aller eldste.

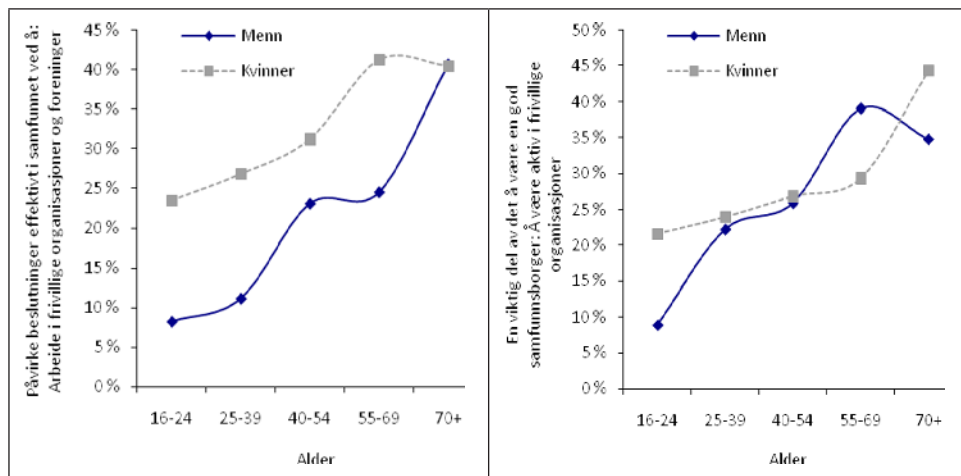
I et sivilsamfunnsperspektiv fortolker heller ikke alle retninger dette som en negativ utvikling. Kommunitarister vil framheve veksten i lokalsamfunnsorganisering – velforeninger, grendelag og lokalt baserte kulturvernforeninger – som bevis på engasjerte medborgere og en revitalisering av norske lokalsamfunn. Pluralister kan peke på at folk fortsatt klarer å organisere interessene sine og rette kravene mot politiske myndigheter, og at det politiske systemet dermed fortsatt fungerer forholdsvis åpent og inkluderende. Men innenfor en fortolkning av sivilsamfunnet som først og fremst en politisk sfære der ulike interesser, verdier og ideer brytes mot hverandre, synes det klart at organisasjonssamfunnet har blitt mindre viktig de siste 30–40 årene.

Framfor alt vil utviklingen bejubles av store deler av sosial kapital-retningen, som ser sivilsamfunnet som en sosial møteplass. De horisontale båndene innenfor lokale grupper er fortsatt sterke. Folk deltar fortsatt i frivillig organisert virksomhet, om enn på andre måter enn før. Derfor burde organisasjonslivet fortsatt kunne skape tillit, sivilt engasjement og sosiale nettverk, de viktigste ressursene for et levedyktig demokrati. Et mindre konfliktfylt organisasjonssamfunn burde styrke, ikke svekke, produksjonen av disse ressursene.

Det kan imidlertid reises viktige innvendinger mot denne fortolkningen. For det første er det tvilsomt hvor effektiv denne lokale, ansikt-til-ansikt-aktiviteten er når det gjelder å skape de verdiene sosial kapital-retningen forutsetter. Empiriske undersøkelser av denne hypotesen har så langt stort sett gitt negative resultat (Mayer 2003, Stolle 2001, Wollebæk og Selle 2002b, 2007). Wollebæk og Selle (2007) framhever istedenfor at det nettopp er organisasjonenes rolle som *mellomliggende institusjoner* som gjør dem effektive i å skape og bevare sosial kapital, og hevder at synlige, utadrettede organisasjoner som understreker rasjonaliteten og nytten i kollektiv handling er det som gjør at folk får tillit og evne til å inngå i samarbeid med andre.

For det andre er det usikkert om det er nok å etablere tillitsfulle, tett integrerte

lokalsamfunn. Gir det reell medvirkning i viktige politiske spørsmål at befolkningen styrker sin kapasitet til å løse hverdagslivets problemer på lokalnivået? Kan organisasjonssamfunnet på samme måte som før binde borger og politisk system sammen når de strukturelle forbindelseslinjene blir svekket eller skåret av?

Figur 10: *Befolkningens oppfatninger av frivillige organisasjoners rolle i sivilsamfunnet, etter kjønn og alder (data fra Medborgerundersøkelsen 2001)*

Figur 10 indikerer at offentlighetens oppfatning av de frivillige organisasjonenes rolle i samfunnet endrer seg i takt med utviklingen på organisasjonsnivå. Figuren til venstre viser hvor stor andel av befolkningen som mener at en kan påvirke beslutninger i samfunnet effektivt gjennom å arbeide i frivillige organisasjoner og foreninger. Prosentandelene viser andelen kvinner og menn i ulike aldersgrupper som gir verdien 7–10 på en tipunktsskala der 1 representerer 'Ikke effektivt i det hele tatt' og 10 representerer 'Svært effektivt'. Figuren til høyre viser hvor stor andel av befolkningen som mener at det å være aktiv i frivillige organisasjoner er en viktig del av det å være en god samfunnsborger. Prosentandelene viser kvinner og menn i ulike aldersgrupper som gir verdien 7–10 på en tipunktsskala, der 1 representerer 'ikke viktig i det hele tatt' og 10 'svært viktig'. Bare en liten minoritet av ungdom ser frivillige organisasjoner som et effektivt middel for å påvirke beslutninger i samfunnet, mens denne oppfatningen står nokså sterkt blant pensjonister. Dette er en avspeiling av dreiningen fra konflikt til konsensus innen det organiserte sivilsamfunnet, i tillegg til forvitringen av de hierarkiske strukturene. Hvis organisasjonene i stadig mindre grad står for noe alternativt, og ikke har strukturer som gjør det mulig å påvirke beslutninger på nivåer som griper ut over lokalsamfunnet, blir de også et mindre effektivt redskap til å påvirke mer overordnede beslutninger som er av avgjørende betydning i et demokrati. Et liknende mønster gjelder spørsmålet om hvorvidt organisasjonsdeltakelse er en viktig del av det å være en god samfunnsborger: Også her svarer ungdom negativt, mens pensjonister svarer

positivt. Dette uttrykker hvordan eldre generasjoner ser det organiserte sivilsamfunnet først og fremst som et kollektivt prosjekt, mens yngre aldersgrupper ser det som en arena for individuell utfoldelse.

Det organiserte sivilsamfunnet i Norge fungerer i økende grad som en arena for sosial aktivitet og utfoldelse av personlige interesser – noe som i seg selv selvsagt er positivt – men i minkende grad som mellomliggende strukturer mellom borger og politisk system. Strukturene som det norske organisasjonssamfunnet har vært basert på – individuelt medlemskap, frivillighet som en funksjon av medlemskapet og hierarkisk organisering som binder sammen lokaliteter – er i ferd med å svekkes. Dette viser hvordan arven fra folkebevegelsene, som i så lang tid har definert hvordan vi har organisert oss i Norge, svekkes i møtet med interne utviklingstrekk og mer globale trender, så som individualisering og globalisering. Gradvis gjør disse utviklingstrekkene den norske frivillighetssektoren mindre unik. For å få innsikt i disse viktige endringsprosessene trengs det nye data, og ikke minst tidsserier. To helt sentrale undersøkelser som trenger å oppdateres er Hopkins-undersøkelsen (individnivå) og Hordalands-undersøkelsen (organisasjonsnivå). Oppdatert informasjon her er helt nødvendig for å kunne sette den videre utviklingen i Norge inn i en komparativ sammenheng.

Noter

- ¹ «Global civil society» og «revolution of association».
- ² Vår inndeling kan i noen grad minne om Edwards (2004) typologi over ulike visjoner for sivilsamfunnet: Sivilsamfunnet som foreningsliv (tilsvarer rute 1), sivilsamfunnet som offentlig sfære (tilsvarer rute 3) og sivilsamfunnet som «det gode samfunn» (tilsvarer rute 4).
- ³ Det samme bildet blir bekreftet av studier gjort av Dekker og van den Broek (1998).
- ⁴ Det er verdt å merke seg her at alle disse er relative små land i folketall, og at kanskje størrelse kan være med å forklare noe av sammenhengen.
- ⁵ Det henger sammen med problemer knyttet til å nærmest ukritisk overføre modeller utviklet i en anglo-amerikansk kontekst til en skandinavisk, og hvor resultatet ofte blir at selve teorien ofte skygger for kontekstuell og empirisk innsikt (Tranvik og Selle 2007).
- ⁶ 31 prosent av frivillige mellom 16 og 24 år sier medlemskap i organisasjoner man har arbeidet frivillig for er «svært viktig» for dem (N=94).
- ⁷ 9.6 % av nordmenn har arbeidet frivillig for en sosial og humanitær organisasjon. I Sverige var den tilsvarende andelen 4.8 %, og i Danmark 4.2 %. Gjennomsnittet for alle landene i undersøkelsen var 1.9 %.
- ⁸ Forholdet mellom stat og organisasjon er et stort og viktig forskningstema som vi ikke går tungt inn i i denne rapporten.
- ⁹ Det kan være at diffusjon i dag foregår på en annen måte enn før, men diffusjon spilte også en helt sentral rolle i organisasjonssamfunnets tidlige fase, hvor omfattende reiseaktivitet og kontakt med utlandet spilte avgjørende inn på tenkning og organisering. Det gjaldt allment, og kanskje særlig for lekmannsbevegelsen, frikirkebevegelsen, arbeiderbevegelsen og avholdsbevegelsen.
- ¹⁰ Figuren utelater kategoriene som har blitt endret eller lagt til mellom 1980 og 2004. Dette inkluderer friluftsgeselskaper, ungdoms/pensjonist/foreldreforeninger, organisasjoner for syke og funksjonshemmede, miljøvernorganisasjoner og solidaritets- og menneskerettighetsorganisasjoner. Det er vanskelig å si eksakt hvordan medlemstallet i disse organisasjonstypene har endret seg over tid – det har økt i noen typer (som syke og funksjonshemmedes organisasjoner), gått ned i andre (som i ungdomslag), mens det har gått opp og ned i atter andre (som i miljøvernorganisasjoner). Det vi kan si med sikkerhet, er at de utelatte kategoriene reproducerer figurens mønster med hensyn til alder: Gjennomsnittlig antall medlemskap i de utelatte kategoriene var 0.25 blant 16-24-åringene i 2001, mot 0.43 for utvalget som helhet.
- ¹¹ Det er ellers verdt å understreke at både partiet Høyre, men kanskje mellompartiene særlig, historisk har vært sterkt orientert mot, og viktige støttespillere for, frivillig sektor. Dette kan en den dag i dag se tydelig ved gjennomlesning av de ulike partienes partiprogrammer.
- ¹² Imidlertid har organisasjonen den siste tiden igjen blitt mer opptatt av å rekruttere medlemmer, ettersom bortfallet av store inntekter fra spilleautomater har satt økonomien sterkere under press.
- ¹³ Dette gjelder om vi ser bort fra situasjonen i Nord-Norge, og særlig fra Nord-Troms og nordover.
- ¹⁴ Dette er ingen perfekt metode, siden vi ikke kan vite med sikkerhet om organisasjonene har endret seg over tid, og om foreningene som har blitt lagt ned har svært ulike kjennetegn i forhold til dem som har overlevd. Vi tror imidlertid at analysen gir et riktig bilde av to grunner. For det første forblir en organisasjons grunnleggende karakteristika stort sett stabile over tid

- (Hannan og Freeman 1984). For det andre sammenfaller hovedtendensene med informasjon fra andre kilder, blant annet nazistenes registrering av organisasjonslivet i Hordaland i 1941, som er systematisert og presentert i Selle og Øymyr (1995). Vi kjenner oss derfor nokså sikre på at tendensene som beskrives i denne delen er reelle og ikke et produkt av utilstrekkelige data.
- ¹⁵ Individ-samfunnsorientering blir målt ved hjelp av relativ enig/uenighet med de følgende motstridende utsagnene på en skala fra en til ti: (1) De fleste av foreningens aktiviteter er åpne bare for medlemmer vs. De fleste av foreningens aktiviteter er åpne for alle. (2) Foreningen arbeider først og fremst for medlemmene vs. Foreningen arbeider først og fremst for lokalsamfunnet. Enighet med de sistnevnte alternativene regnes som samfunnsorientering. Konflikt-konsensusorientering er på samme måte operasjonalisert ved to utsagn: (1) Det er ikke viktig for oss å overbevise andre om våre ideer vs. Det er svært viktig for oss å overbevise andre om våre ideer. (2) Foreningen er ikke i opposisjon til rådende holdninger i samfunnet vs. Foreningen er i opposisjon til rådende holdninger i samfunnet. Enighet med de sistnevnte alternativene tolkes som konfliktorientering. I figuren presenteres gjennomsnittsverdiene for de to skalaene som inngår i hver av de to indeksene.
 - ¹⁶ Det er ulik vurdering innenfor fagmiljøet med hensyn til hvilken rolle denne typen organisasjoner kan spille for demokrati og integrasjon. For en diskusjon, se Røiseland (2006).
 - ¹⁷ Det er selvsagt store variasjoner innenfor hver periode som figuren underkommuniserer. For eksempel har vi de siste par tiårene sett en betydelig vekst innen en organisasjonstype der de enkelte organisasjonene som inngår i ulik grad er konfliktorientert, nemlig de nye interesseorganisasjonene for syke og funksjonshemmede (Andreassen 2006).

Referanser

- Aardal, B. (1999) *Velgere i 90-årene*. Oslo: NKS-forlaget.
- Almond, G. og Verba, S. (1963) *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Andreassen, T.A. (2006) «Tilleggsdemokratiets betydning - om den parlamentariske styringskjedens utilstrekkelighet i velferdsstaten.» *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 47(3): 439-448.
- Andreoni, J. (1989) «'Giving with impure altruism'. Applications to charity and Ricardian Equivalence.» *Journal of Political Economy*, 97(6), 1447-1458.
- Baer, D. (2007) «Voluntary association involvement in comparative perspective.» I L. Trägårdh (red.) *State and Civil Society in Northern Europe: The Swedish Model Reconsidered*. New York/Oxford: Berghahn Books.
- Baglioni, S., Denters, B., Morales, L. og Vetter, A. (2007) «City size and the nature of associational ecologies.» I W.A. Maloney, og S. Rossteutscher (red.) *Social capital and associations in European democracies. A comparative analysis*. New York: Routledge.
- Bakken, A. og Strandbu, Å. (2007) *Aktiv Oslo-ungdom. En studie av idrett, minoritetsbakgrunn og kjønn*. Oslo: NOVA.
- Beck, U. (1997) *Risiko og frihet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- (2000) «Living your own life in a runaway world: Individualisation, globalisation and politics.» I W. Hutton, og A. Giddens (red.) *On the edge. Living with global capitalism*. London: Jonathan Cape.
- Bellah, R.N., Madsen, R. og Sullivan, W.M. (1985) *Habits of the heart: Individualism and commitment in American life*. Berkeley, CA: University of California Press, 1985.
- Berger, P. og Neuhaus, J. (1996) *To Empower People: From State to Civil Society*. Washington: American Enterprise Institute.
- Bjørklund, T. og Saglie, J. (2000) *Lokalvalget i 1999. Rekordlav og rekordhøy deltakelse*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Bortne, Ø., Grendstad, G., Selle, P. og Strømsnes, K. (2001) *Norsk miljøvernorganisering mellom stat og lokalsamfunn*. Oslo: Det norske Samlaget.
- Brooks, A.C. (1999) «Do public subsidies leverage private philanthropy for the arts? Empirical evidence on symphony orchestras.» *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 28(1), 32-45.
- Castells, M. (1997) *The Power of Identity*. Oxford: Blackwell.
- Cohen, J. og Arato, A. (1992) *Civil society and political theory*. Cambridge, MA: MIT Press.

- Curtis, J., Baer, D. og Grabb, E. (2001) «Nations of joiners: Explaining voluntary association membership in democratic societies.» *American Sociological Review*, 66(6), 783-805.
- Dahl, R. (1961) *Who governs? Democracy and power in an American city*. New Haven: Yale University Press.
- Dahl, R.A. og Tufte, E.R. (1973) *Size and Democracy*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Dekker, P. og van den Broek, A. (1998) «Civil Society in Comparative Perspective. Involvement in Voluntary Associations in North America and Western Europe.» *Voluntas*, 9(1):10-38.
- Della Porta, D. og Diani, M. (1998) *Social movements. An introduction*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Duncan, B. (1999) «Modeling charitable contributions of time and money.» *Journal of Public Economics*, 72(2), 213-242.
- Edwards, M. (2004) *Civil Society*. Cambridge: Polity.
- Etzioni, A. (1995) *The Spirit of Community*. London: Fontana Books.
- Etzioni, A. m.fl. (1993) «*The Responsive Communitarian Platform: Rights and Responsibilities*.» I A. Etzioni (red.) *The Spirit of Community*. New York: Crown Publishers.
- Etzioni, A. (1988) *The moral dimension: Toward a new economics*. New York: Free Press.
- Friberg, J.H. (2005) «*Ungdom, fritid og deltakelse i det flerkulturelle Oslo*.» Oslo: FAFO.
- Friberg, J.H. og Gautun, H. (2007) «*Inkludering av etniske minoriteter i frivillige organisasjoner og fotballag for barn og ungdom i Oslo*.» Oslo: FAFO.
- Frønes, I. og Brusdal, R. (2000) *På sporet av den nye tid*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Fukuyama, F. (1995) *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press.
- Gaskin, K. og Davis Smith, J. (1995) *A new civic Europe? A study of the extent and role of volunteering*. Volunteer Centre UK.
- Giddens, A. (1990) *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Grendstad, G., Selle, P., Strømsnes, K. og Bortne, Ø. (2006) *Unique Environmentalism: A Comparative Perspective*. New York: Springer.
- Habermas, J. (1989) *The structural transformation of the public sphere*. Cambridge, Mass: MIT Press.

- Hannan, M.T. og Freeman, J. (1984) «Structural inertia and organizational change.» *American Sociological Review*, 49, 149-164.
- (1987) «The ecology of organizational founding: American Labor Unions, 1836-1985.» *American Journal of Sociology*, 92(910-43).
- (1989) *Organizational ecology*. Cambridge, Mass./London, UK: Harvard University Press.
- Harbaugh, W.T. (1998) «What do donations buy? A model of philanthropy based on prestige and warm glow.» *Journal of Public Economics*, 67(2), 269-284.
- Heiberg, A.N. 1999. «Frivillighet i endring.» *Dagbladet*, 30. september.
- Ibsen, B. (2006) «Foreningslivet i Danmark.» I T.P. Boje, og B. Ibsen (red.) *Frivillighed og nonprofit i Danmark - omfang, organisation, økonomi og beskæftigelse*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Inglehart, R. (1990) *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton: Princeton University Press.
- (1997) *Modernization and Post-Modernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Countries*. Princeton: Princeton University Press.
- Janoski, T. (1998) *Citizenship and Civil Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jeppsson-Grassman, E. og Svedberg, L. (1999) «Medborgarskapets gestaltningar: insatser i och utanför föreningslivet» I E. Amnå (red.) *Civilsamhället SOU 1999:84*. Stockholm: Fritzes.
- Knack, S. og Keefer, P. (1997) «Does social capital have an economic payoff? A cross-country investigation.» *The Quarterly Journal of Economics* 12, 1251-1288.
- Kuhnle, S. og Selle, P. (1992) «Governmental understanding of voluntary organizations: Policy implications of conceptual change in post-war Norway.» I S. Kuhnle, og P. Selle (red.) *Government and Voluntary Organizations*. Aldershot: Avebury.
- Lorentzen, H. (2004) *Fellesskapets fundament: sivilsamfunnet og individualismen*. Oslo: Pax Forlag AS.
- Maloney, W.A. og Rossteutscher, S. (2007a) «The associational universe in Europe: Size and participation.» I W.A. Maloney, og S. Rossteutscher (red.) *Social capital and associations in European democracies. A comparative analysis*. New York: Routledge.
- (red.). (2007b) *Social Capital and Associations in European Democracies*. London: Routledge.
- Mannheim, K. (1980) «The problem of generation. [Das Problem der Generationen].» I P. Kecskemeti (red.) *Essays on the Sociology of Knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Mayer, N. (2003) «Democracy in France: Do associations matter?» I M. Hooghe og D.

- Stolle (red.) *Generating Social Capital. Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*. New York: Palgrave Macmillan.
- Matthies, A.-L. (red.) (2006) *Nordic civic society organisations and the future of welfare services. A model for Europe?* Copenhagen: Tema Nord 2006:517.
- Nordby, T., Lorentzen, H. og Micheletti, M. (1995) «*Who governs whom? State and organisations in modern societies.*» Oslo: Institutt for samfunnsforskning, 95:7.
- Norris, P. (red.) (1999) *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*, Oxford: Oxford University Press.
- NOU 2006:13. *Fritid med mening. Statlig støttepolitikk for frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner*. Barne- og likestillingsdepartementet.
- Nørbech, T. (1999) *Forfall i politisk engasjement? Et modernitetsteoretisk perspektiv på endringer i politisk deltakelse*. Universitetet i Bergen: Sosiologisk institutt.
- Onarheim, G. og Selle, P. (1993) «Frivillige organisasjonar som etterkrigshistorisk forskningsfelt.» I Grønlie, T. (red.) *Etterkrigshistorisk register*, nr.17, Bergen: LOS-senteret.
- Putnam, R.D. (1993) *Making Democracy Work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- (1995) «Bowling Alone: America's declining social capital.» *Journal of Democracy*, 1(January), 65-78.
- (2000) *Bowling Alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Robertson, R. (1995) «Glocalization: Time-space and homogeneity-heterogeneity.» I M. Featherstone, S.M. Lasch og R. Robertson (red.) *Global Modernities*. London: Sage.
- Rogstad, J. (2007) *Demokratisk fellesskap. Politisk inkludering og etnsk mobilisering*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Rokkan, S. (1967) «Geography, religion and social class: Crosscutting cleavages in Norwegian politics.» I S.M. Lipset og S. Rokkan (red.) *Party Systems and Voter Alignments*. New York: The Free Press.
- Rokkan, S. (1987) *Stat, nasjon, klasse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rose-Ackerman, S. (1996) «Altruism, nonprofits, and economic theory.» *The Journal of Economic Literature*, 34(2), 701-29.
- Rothstein, B. (2002) «Social capital in the social democratic state.» I R.D. Putnam (red.) *Democracies in Flux*. New York: Oxford University Press.
- Røiseland, A. (2006) «Demokratiets infrastruktur i forfall.» *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 47(3):427-437.

- Røvik, K. A. (1998) *Moderne organisasjoner. Trender i organisasjonstenkningen ved årtusenskiftet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Salamon, L., Anheier, H.K., List, R., Toepler, S. og Sokolowski, W. (red.) (1999) *Global civil society: Dimensions of the nonprofit sector*. Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project.
- Salamon, L.M. og Anheier, H.K. (1998) «Social origins of civil society: Explaining the non-profit sector cross-nationally.» *Voluntas*, 9(3), 213-247.
- Schofer, E. og Fourcade-Gourinchas M. (2001) «The structural contexts of civic engagement: Voluntary association membership in comparative perspective.» *American Sociological Review*, 66(6), 806-828.
- Schmitter, P.C. (1974) «Still the century of corporatism?» *Review of politics*, 36: 85-131.
- Selle, P. (1998) «Organisasjonssamfunnet - ein statsreiskap?» I T. Grønlie, og P. Selle (red.) *Ein stat? Fristillingas fire ansikt*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Selle, P. og Strømsnes, K. (1997) «Medlemskap og demokrati: Må vi ta passivt medlemskap på alvor?» *Politica*, (1), 31-48.
- Selle, P. og Øymyr, B. (1995) *Frivillig organisering og demokrati. Det frivillige organisasjonssamfunnet endrar seg 1940-1990*. Oslo: Det norske Samlaget.
- Siisiäinen, M. (2003) «Vuoden 1997 yhdistykset (The associations of year 1997).» I S. Hänninen, A. Kangas, og M. Siisiäinen (red.) *Mitä yhdistykset välittäväät: tutkimuskohteena kolmas sektori (What associations mediate: third sector as research object)*. Jyväskylä: Atena.
- Sivesind, K.H. (2005) *Seniorers deltakelse i frivillig arbeid*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- (2007) *Frivillig sektor i Norge 1997-2004. Frivillig arbeid, medlemskap, sysselsetting og økonomi*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Sivesind, K.H., Lorentzen, H., Selle, P. og Wollebæk, D. (2002) *The Voluntary Sector in Norway - Composition, Changes, and Causes*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning, 2002:2.
- (2004) «Norway» I L.M. Salamon, W.S. Sokolowski, m.fl. (red.) *Global civil society: Dimensions of the nonprofit sector*. Bloomfield CT: Kumarian Press.
- Skocpol, T. (2003) *Diminished democracy*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Smith, D.H. (1993) «Public benefit and member benefit nonprofit, voluntary groups.» *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 22(1), 53-68.
- St. meld. nr. 27. *Om statens forhold til frivillige organisasjoner*. 1996-97.
- St. meld. nr. 39. *Frivillighet for alle*. 2006-2007.

- St. meld. nr. 79. *Langtidsprogrammet 1982-85*. 1980-81.
- St. meld. nr. 83. *Langtidsprogrammet 1986-89*. 1984-85.
- Stinchcombe, A.L. (1965) «Social Structure and Organization.» I J.G. March (red.) *Handbook of Organizations*. Chicago: Rand McNally.
- Stolle, D. (2001) «Clubs and congregations: The benefits of joining an association.» I K. Cook (red.) *Trust in society*. New York: Russel Sage Foundation.
- Strømsnes, K. (2001) *Demokrati i bevegelse*, dr.avhandling, Universitetet i Bergen: Institutt for sammenliknende politikk.
- Thompson, M., Ellis, R. og Wildavsky, A. (1999) *Cultural Theory*. Boulder, CA: Westview Press.
- Torpe, L. (1998) *Lokal organisasjonsdeltakelse og demokrati. Mellem individ og fællesskab samt borger og styre*. Bergen: LOS-senteret.
- Torpe, L. og Ferrer-Fons, M. (2007a) «The internal structure of associations.» In L. Trägårdh (red.) *State and Civil Society in Northern Europe: The Swedish Model Reconsidered*. New York/Oxford: Berghahn Books.
- (2007b) «The internal structure of associations.» I W.A. Maloney, og S. Rossteutscher (red.) *Social capital and associations in European democracies. A comparative analysis*. New York: Routledge.
- Tranvik, T. og Selle, P. (2003) *Farvel til folkestyret? Nasjonalstaten og de nye nettverkene*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- (2007) «The Rise and Fall of Popular Mass Movements: Organizational Change and Globalization - the Norwegian Case.» *Acta Sociologica*, 50(1), 57-70.
- Tönnies, F. (1988) *Community & Society (Gemeinschaft und Gesellschaft)*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Uslaner, E.M. (2003) «Trust, democracy and governance. Can government policies influence generalised trust?» I *Generating Social Capital*. New York: Palgrave MacMillan.
- van Deth, J.W., Montero, J.R. og Westholm, A. (red.) (2007) *Citizenship and Involvement in European Democracies: A Comparative Analysis*. London/New York: Routledge.
- van Oorschot, W. og Arts, W. (2005) «The social capital of European welfare states: the crowding out hypothesis revisited.» *Journal of European Social Policy*, 15(1), 5-26.
- Wijkström, F. (1997) «The Swedish Nonprofit Sector in International Comparison.» *Annals of Public and Cooperative Economics*, 68(4), 625-663.
- Wolfe, A. (1989) *Whose keeper? Social science and moral obligation*. Berkeley: University of California Press.

- Wollebæk, D. (2001) «Moderniseringen av organisasjonssamfunnet i et generasjonsperspektiv.» *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 1(1), 69-87.
- (2007) «Suksessfaktorer i lokale Røde Kors-foreninger.» Røde Kors.
- Wollebæk, D. og Selle, P. (2002a) *Det nye organisasjonssamfunnet: Demokrati i omforming*. Bergen: Fagbokforlaget.
- (2002b) «Does participation in voluntary associations contribute to social capital? The impact of intensity, scope, and type.» *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 30(1), 32-61.
- (2003) «Generations and organisational change.» I P. Dekker og L. Halman (red.) *The values of volunteering: Cross-cultural perspectives*. New York: Kluwer.
- (2007) «The origins of social capital. Socialisation and institutionalisation approaches compared.» *Journal of Civil Society*, 3(1), 1-14.
- (2008) «A social democratic model of civil society?» I B. Jobert og B. Kohler-Koch (red.) *Changing Images of Civil Society. From Protest to Governance*. London: Routledge.
- Wollebæk, D., Selle, P., og Lorentzen, H. (2000) *Frivillig innsats. Sosial integrasjon, demokrati og økonomi*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Wollebæk, D., og Strømsnes, K. (2008) «Voluntary associations, trust and civic engagement: A multi-level approach.» *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 37(2), 249-263.
- Ødegård, G. (2006) Ungdom og frivillig organisering i Norge, Vedlegg 1 i NOU 2006:13. Barne og familiedepartementet.

Rapportserie Rokkansenteret

(ISSN 1503-4844)

Rapportene kan bestilles fra Rokkansenteret, tlf. 55 58 97 10,
e-post: post@rokkann.uib.no, <http://www.rokkansenteret.uib.no>

No	2008
1-2008	Hans-Erik Ringkjøb, Jacob Aars og Signy Irene Vabo: <i>Lokalt folkestyre AS. Eierskap og styringsroller i kommunale selskap</i> . Februar 2008.
2-2008	Dag Arne Christensen og Jacob Aars: <i>Valg av ordfører ved supplerende stemmegivning. En empirisk analyse av ordførervalgene i 48 norske kommuner i 2007</i> . Februar 2008.
3-2008	Gry Brandser og Ole Andreas Brekke: <i>Veien mot et Innlandsuniversitet. Om interne utviklingstrekk og eksterne rammebetingelser 2001–2008</i> . Juni 2008
4-2008	Kristin Hope, Hans-Erik Ringkjøb og Lise Hellebø Rykkja: <i>Evaluering av styring og ledelse ved NTNU</i> . August 2008.
5-2008	Tom Christensen: <i>«En felles etat» – en analyse av prosessen som ledet frem til opprettelse av ny arbeids- og velferdsforvaltning (NAV)</i> . August 2008.
6-2008	Dag Wollebæk, Per Selle og Kristin Strømsnes: <i>Endringsprosesser i norsk frivillighet: En kunnskapsoversikt</i> . September 2008.
No	2007
1-2007	Hans-Erik Ringkjøb, Bjarne Folkestad, Audun Offerdal og Jacob Aars: <i>Demokrati beile vegen. Gode styringsgrep og metodar for folkevalte</i> . Mai 2007.
2-2007	Astrid Andresen and Tore Grønlie (eds): <i>Transferring Public Health, Medical Knowledge and Science in the 19th and 20th Century</i> . December 2007
3-2007	Knut Grove: <i>Historikarar i randsona. Historieforskinga ved Rokkansenteret, LOS og SEFOS</i> . Desember 2007.
No	2006
1-2006	Arnild Taksdal, Jan-Kåre Breivik, Kari Ludvigsen og Bodil Ravneberg: <i>På randen av å bo. Erfart kunnskap om livet og flyttingene mellom psykiatri, rusomsorg, gater, hospitser og egne boliger</i> . Mai 2006.
2-2006	Morten Dyrdal, Per Lægred og Kristin Rubecksen: <i>EU i norsk sentralforvaltning</i> . Oktober 2006.
3-2006	Kaia Christina I. Graham-Haga: <i>Institusjonalisering av forvaltningsrevisjon. En studie av utvikling i policy og praksis hos Riksrevisjonen i perioden 1994–2005</i> . November 2006.

- 4-2006 Astri Andresen, Tore Grønlie og Teemu Ryymin (eds): *Science, Culture, and Politics. European Perspectives on Medicine, Sickness and Health. The Fourth Bergen Workshop of the History of Health and Medicine. Conference Proceedings*. December 2006.
- 5-2006 Camilla H. Glückstad: *Revitalisering av Riksrevisjonen. En prosessstudie av Riksrevisjonens nye rammeverk*. Desember 2006.

No 2005

- 1-2005 Bjørn C. Ekeland, Ingrid Lundeborg og Svein Atle Skålevåg (red.): *Studier av dommen. Konferanserapport*. Mars 2005.
- 2-2005 Stein Kuhnle (ed.): *Social Policy Development in South Eastern Europe: Outside Influences and Domestic Forces*. March 2005.
- 3-2005 Sturle Næss: *Omsorgens vilkår i de kommunale pleie- og omsorgstjenestene*. Juli 2005.
- 4-2005 Eirinn Larsen: *Invisible Strategies. Gender in French and Norwegian Business Education, 1870–1980*. September 2005.
- 5-2005 Nina Berven: *National Politics and Cross-National Ideas. Welfare, Work and Legitimacy in the United States and Norway*. September 2005.
- 6-2005 Hans K. Mjelva: *Tre storverft i norsk industris finaste stund. Ein komparativ studie av Stord Verft, Rosenberg mek. Verksted og Fredrikstad mek. Verksted 1960–1980*. November 2005.
- 7-2005 Rune Ervik: *Active Ageing and the Norwegian Pension System*. December 2005.
- 8-2005 Even Nilssen: *Fag, rett og politikk. Rettsutforming angående bruk av tvang overfor voksne rusmiddelmissbrukere og psykisk utviklingshemmede i de skandinaviske landenes sosialrett*. Desember 2005.
- 9-2005 Arne Ramslien: *Fra ritual til verktøy. Mål- og resultatstyring av Utlendingsdirektoratet 1998–2003*. Desember 2005.
- 10-2005 Astri Andresen, Kari Tove Elvbakken and Tore Grønlie (eds): *Politics of Prevention, Health Propaganda, and the Organisation of Hospitals 1800–2000. Conference Proceedings*. December 2005.
- 11-2005 Even Nilssen: *Fag, rett og politikk. Rettsutforming angående bruk av tvang overfor voksne rusmiddelmissbrukere og psykisk utviklingshemmede i de skandinaviske landenes sosialrett*. Desember 2005.
- 12-2005 Kirsti Malterud og Kari Tove Elvbakken: *Sunnhet og sykdom i kulturelt perspektiv. Bidrag fra Helsekameratenes avslutningsseminar*. Desember 2005.

No 2004

- 1-2004 Astri Andresen, Kari Tove Elvbakken and William H. Hubbard (eds): *Public Health and Preventive Medicine 1700 – 2000. Knowledge, Co-operation, and Conflict*. March 2004.
- 2-2004 Anne Lise Fimreite, Yngve Flo, Tommy Tranvik og Jacob Aars: *Tillit mellom forvaltningsnivåene – sentrale aktørers oppfatninger av og holdninger til kommunene*. Juni 2004.

- 3-2004 Rune Hallingstad: Regional styring i lys av foretaksorganiseringen. *En sammenlignende studie av Helse Vest-Norge RHF og Helse Midt-Norge RHF*. September 2004. ATM.
- 4-2004 Håkon Høst: *Kontinuitet og endring i pleie- og omsorgsutdanningene. En studie av utviklingen innenfor utdanningene til hjelpepleier og omsorgsarbeider*. Oktober 2004.
- 5-2004 Sturla Herfindal: *Veien frem til sykehusreformen – En studie av beslutningsprosessen bak lov om helseforetak*. November 2004.
- 6-2004 Astri Andresen, Tore Grønlie and Svein Atle Skålevåg (eds): *Hospitals, Patients and Medicine 1800–2000. Conference Proceedings*. November 2004.
- 7-2004 Stig Hellenen: *Kontrollør eller veileder? En studie av policyendring i Arbeidstilsynet 1989–2002*. November 2004.
- 8-2004 Dag Arne Christensen, Tor Midtbø, Hans-Erik Ringkjøb, Lars Svåsand og Jacob Aars: *Ny personvalgordning og hva så? En analyse av kommune- og fylkestingsvalget i 2003*. Desember 2004.

No

2003

-
- 1-2003 Sturle Næss: *Ikke helt etter planen. Dokumentasjonsrapport om hjelpetrengende eldres erfaringer før og etter Handlingsplan for eldreomsorgen*. Mars 2003.
- 2-3003 Kim Ove Hommen: *Tilsynsroller i Staten. En studie av Luftfartstilsynet og Statens Jernbanetilsyn*. Mars 2003.
- 3-2003 Stein Kuhnle and Dzermal Sokolovic: *The Balkans: Searching for Solutions*. March 2003.
- 4-2003 Anne Lise Fimreite (red.): *Styringssystem i storby. Evaluering av styringssystemet i Bergen kommune*. April 2003.
- 5-2003 Ingrid Helgøy og Bodil Ravneberg: *Byråkrat, sosialarbeider eller innovator? Organiserings betydning for utvikling av yrkesroller i sosialtjenesten*. Mai 2003.
- 6-2003 Anne Homme: *Skolen som styringsarena? Lokalt handlingsrom og gjennomføringen av Reform 97*. Mai 2003.
- 7-2003 Dag Stenvoll: *Politisk argumentasjon. En analyse av norske stortingsdebatter om seksualitet og reproduksjon 1945–2001*. Juni 2003.
- 8-2003 Anne Lise Fimreite: *Der hvor intet er, har selv keiseren tapt sin rett! Om lokalt folkestyre og rettigheter*. Juni 2003.
- 9-2003 Sturle Næss: *I tøffeste laget? Dokumentasjonsrapport om arbeidsituasjonen til ansatte i pleie- og omsorgstjenesten*. Juni 2003.
- 10-2003 Sven Atle Skålevåg: *Fra normalitetens historie. Sinnsykdrom 1870–1920*. Juli 2003 .
- 11-2003 Simon Neby: *Interessekonflikt, kommunikasjonssvikt og kulturkollisjon. En studie av fusjonen mellom Telia og Telenor*. Juli 2003.
- 12-2003 Birte Bjørkelo: *The Power of Learning in the Global Age – The World Bank and Environmental NGOs*. October 2003. The Globalization Program.
- 13-2003 Ingrid Hagen: *Global konkurranse og lokal fleksibilitet. Omstillinger og fleksibilitetsstrategier i en norsk elektronikkbedrift*. Oktober 2003. Globaliseringsprogrammet.
- 14-2003 Mariann Moberg: *Engasjement og trygghet i et mer globalisert arbeidsliv. En studie av endringsprosesser i et multinasjonalt konsern i lys av trekk ved den nye kapitalismens ånd*. Oktober 2003. Globaliseringsprogrammet.

- 15-2003 Harald Grimen and Kari Tove Elvbakken (eds): *Cultural Perspectives on Risk, Preventive Medicine and Health Promotion*. October 2003.
- 16-2003 Synnøve Serigstad: Samordning og samfunnstryggleik. *Ein studie av omorganiseringa av den sentrale tryggleiks- og beredskapsforvaltninga i Noreg i perioden 1999–2002*. Desember 2003.
- 17-2003 Kurt Brekke, Astrid Grasdal, Tor Helge Holmås, Frode Steen og Kjell Sunnevåg: *Evaluering av ny apoteklov og indeksprissystemet*. Desember 2003. HEB.

No

2002

- 1-2002 Agnete Vabø: *Mytedannelser i endringsprosesser i akademiske institusjoner*. November 2002.
- 2-2002 Svanaug Fjær og Liv Johanne Syltevik: *Omsorg, tid og penger for likestillingens frontløpere. Sluttrapport fra evalueringen av reformen for enslige forsørgere*. November 2002.
- 3-2002 Hege Søreng: *Revitalisering av Stortingets kontrollaktivitet? En studie av oppmerksomhet i Stortinget mot kontroll med forvaltningen 1989–1999*. Desember 2002.

Endringsprosesser i norsk frivillighet: En kunnskapsoversikt

Rapport til Kultur- og kirkedepartementet i forbindelse med kunnskapsoppsummering knyttet til frivillighetsarbeid

I denne rapporten gis det en oppsummering av eksisterende kunnskap om frivillig sektor i Norge. Den beskriver viktige endringsprosesser i samfunnet som har betydning for frivillig sektors oppbygning og virkemåte og for folks deltakelse og engasjement innenfor sektoren. Med utgangspunkt i en diskusjon av de viktigste teoretiske perspektivene på verdien av frivillighet og frivillig organisering, skildres frivillig sektor i Norge både gjennom en sammenligning med andre land og gjennom en sammenlikning i tid. Det gis et bilde av hvordan frivillig sektor i Norge ser ut sammenlignet med situasjonen i andre europeiske land når det gjelder omfang, struktur og type organisasjoner, og hva som er de typiske kjennetegnene ved det nye organisasjonssamfunnet og hvilke drivkrefter som står bak utviklingen. Rapporten viser at frivillig sektor i Norge har endret seg både når det gjelder omfang, struktur og type organisasjoner, og at det norske organisasjonssamfunnet i større grad begynner å ligne på organisasjonssamfunn slik vi finner det i resten av Europa. Organisasjonssamfunnet i Norge har samtidig utviklet seg fra å være konfliktorientert og samfunnsrettet til i større grad å bli konsensusorientert og medlemsrettet. Rapporten er skrevet på oppdrag fra Kultur- og kirkedepartementet.

ISBN 978-82-8095-058-1

ISSN 1503-4844